

...ธรรมปฏิบัติเพื่อบรรลุ...

มรรค ผล นิพพาน

วัดป่าวิสุทธาราม อ.ชะอำ จ.เพชรบุรี

“ธรรมปฏิบัติเพื่อบรรลุ มรรค ผล นิพพาน”

เป็นหนังสือที่อธิบายโลกุตตรธรรม คือ มรรค ผล นิพพาน ว่าคืออะไร
มีวิธีการปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงอย่างไร และนำประสบการณ์
การปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน ของบูรพาจารย์ที่ปฏิบัติ
ตรงตามพระสัทธรรม มาแสดงไว้ ว่าสอดคล้องกับพระสัทธรรม
ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างไร

พระมหาศักกา สุขโม (ป.ธ.๙, ร.ป.ม.)
เจ้าอาวาสวัดป่าวิสุทธิคุณ อ.ชะอำ จ.เพชรบุรี

...ธรรมปฏิบัติเพื่อบรรลุ...

มรรค ผล นิพพาน

วัดป่าวิสุทธิคุณ อ.ชะอำ จ.เพชรบุรี

ธรรมเนียมปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน

ISBN : 978-616-497-389-3

จำนวน : ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : สิงหาคม ๒๕๖๒

จัดพิมพ์โดย วัดป่าวิสุทธาราม

อ.ชะอำ จ.เพชรบุรี

โทร. ๐๙๑-๙๙๔๙๕๙๕

อีเมล watpa2546@gmail.com

www.visutthikhun.org

จัดทำรูปเล่ม/เรียงพิมพ์

นายภัคกร เมืองนิล

พิมพ์ที่ เมืองราชการพิมพ์

๔๔/๓๖-๓๗ ต.หน้าเมือง อ.เมือง จ.ราชบุรี

โทร. ๐๓๒-๓๒๓๗๗๗, ๐๘๕-๑๙๓๗๒๗๙

คำนำ

หนังสือธรรมชุด “สัมมาปฏิบัติ” นี้ มีทั้งหมด ๓ เล่ม คือ ๑)หาบุญได้ ใช้บุญเป็น ๒) การบำเพ็ญบารมีของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวก และ ๓) ธรรมปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน

หนังสือ “หาบุญได้ ใช้บุญเป็น” เป็นหนังสือที่อธิบายขยายความคติธรรมที่พระเดชพระคุณ หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้เทศนาสั่งสอนไว้ ในหนังสือเล่มนี้จะอธิบายการหาบุญได้ตามหลักวิชาการในพระพุทธศาสนา ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ มีปรากฏในพระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถาที่อธิบายขยายความพระไตรปิฎกนั้น และการใช้บุญเป็นนั้น เป็นอย่างไร

หนังสือ “การบำเพ็ญบารมีของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวก” เป็นหนังสือที่อธิบายการบำเพ็ญทุกระดับ ตามข้อมูลที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถาและคัมภีร์อื่นๆ ในพระพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาท

หนังสือ “**ธรรมปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน**” เป็นหนังสือที่อธิบายโลกุตตรธรรม คือ มรรค ผล นิพพาน ว่า คืออะไร มีวิธีการปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงอย่างไร และนำประสบการณ์การปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน ของบูรพาจารย์ที่ปฏิบัติตรงตามพระปริยัติธรรม มาแสดงไว้ ว่าสอดคล้องกับพระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างไร

หนังสือธรรมทั้ง ๓ เล่มนี้ มีความเกี่ยวโยงกัน กล่าวคือ การศึกษาสัมมาปฏิบัติในบวรพระพุทธศาสนา มีจุดหมายสูงสุดก็คือการบรรลุมรรค ผล นิพพาน โดยเฉพาะการบรรลุถึงพระนิพพานธาตุที่เป็นบรมสุข เป็นอมตธรรม เป็นธรรมแดนเกษมที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง นั้น ต้องบำเพ็ญบารมีทุกระดับ ไม่ว่าจะบรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า หรือเป็นพระอรหันตสาวก และการบำเพ็ญบารมีให้แก่กล้านั้น ต้องเริ่มต้นจากการกระทำกุศลคุณความดีในระดับบุญ แล้วพัฒนากุศลคุณความดีนั้นให้แก่กล้าขึ้นเป็นบารมี ดังนั้น หนังสือธรรมชุดนี้จึงตอบใจท्योंในเรื่องดังกล่าวนี้ได้อย่างดี

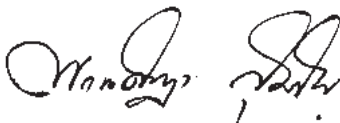
อนึ่ง เนื่องจากมีสธรรมิกบางท่านได้ฟังผู้เขียนบรรยายธรรม เรื่อง “**การบำเพ็ญบารมี**” ที่พระเดชพระคุณ หลวงป่า พระเทพญาณมงคล วิ. (เสริมชัย ชยมงฺคโล) อดีตปฐมเจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสทธธรรมกายาราม อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี ได้นิมนต์ผู้เขียนให้ไปบรรยายในคราว

อบรมพระวิปัสสนาจารย์ ที่วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม แล้ว สหธรรมิกท่านนั้นได้ปรารภกับผู้เขียนว่า ผู้เขียนน่าจะพิมพ์หนังสือธรรม เรื่อง “การบำเพ็ญบารมี” จะได้เป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจในการศึกษาสัมมาปฏิบัติ ซึ่งผู้เขียนก็ผัดผ่อนมาเป็นระยะเวลาานพอสมควร ต่อมาผู้เขียนได้บรรยายธรรมสอนสาธุชนที่เข้าร่วมปฏิบัติธรรมที่วัดป่าวิสุทธาราม ในโครงการอบรมพระกัมมัฏฐานเกี่ยวกับเรื่องโลกุตตรธรรม คือ มรรค ผล นิพพาน ว่าคืออะไร และวิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นอย่างไร ปรากฏว่ามีสาธุชนให้ความสนใจพอสมควร

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ผู้เขียนจึงดำริว่า สมควรที่จะจัดทำหนังสือธรรมชุด “สัมมาปฏิบัติ” นี้ เพื่อแจกเป็นธรรมทานให้กับผู้มาบำเพ็ญบุญกุศลและปฏิบัติธรรมที่วัดป่าวิสุทธาราม ได้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาสัมมาปฏิบัติ และเป็นการปฏิการะแก่สาธุชนที่มาบำเพ็ญบุญกุศลที่วัดป่าวิสุทธารามด้วย

ขออนุโมทนาบุญกับผู้ที่มีจิตศรัทธาร่วมทำบุญเป็นเจ้าภาพพิมพ์หนังสือธรรมชุด “สัมมาปฏิบัติ” ที่ปรากฏชื่ออยู่ท้ายหนังสือทั้ง ๓ เล่มนี้ และขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย คือ คุณพระพุทฺธ คุณพระธรรม และคุณพระสงฆ์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งขออาราธนาบุญบารมี-รัศมี-กำลัง-ฤทธิ์-อำนาจ-สิทธิเฉียบขาดของบูรพาจารย์ มีพระเดชพระคุณ หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)

พระเดชพระคุณ หลวงพ่อพระราชพรหมเถร วิ. (วีระ คณุตตโม)
และพระเดชพระคุณ หลวงป่า พระเทพญาณมงคล วิ. (เสริมชัย
ชยมงคล) ได้โปรดรวมเป็นตบะ-เดชะ-พลวะ-ปัจจัย มาอภิบาล
คุ้มครองรักษาสาธุชนผู้มีจิตศรัทธาร่วมทำบุญเป็นเจ้าภาพ
พิมพ์หนังสือธรรมชุดนี้ ให้เป็นผู้ปราศจากทุกข์-โรค-ภัยทั้งปวง
และปราศจากอุปัทวันตรายและสรรพอันตราย ให้มีสุขภาพแข็งแรง
และมีอายุยืน ปราศจากสิ่งใดที่เป็นไปในทางที่ชอกและประกอบ
ด้วยกรรมแล้ว ก็ขอให้สิ่งนั้นจงสำเร็จทุกประการ ให้เจริญรุ่งเรือง
ในพระสัทธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและในกิจการ
โดยชอบ ให้สุข-สมบูรณ์-บริบูรณ์ด้วยมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ
และนิพพานสมบัติ มีมรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ โดยสัมมาปฏิ
แต่ส่วนเดียว ตลอดกาลนาน

(พระมหาคักกา สุมโน)

เจ้าอาวาสวัดป่าวิสุทธิคุณ

วิสาขบูชา

๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๒

คำชี้แจงก่อนอ่านหนังสือ

เนื้อหาในหนังสือชุด “สัมมาปฏิบัติ” นี้ แต่ละเล่มจะอ้างอิง พระพุทธพจน์ ภาษิตของพระอรหันตสาวก และอรรถาธิบายของ พระอรรถกถาจารย์ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านได้ข้อมูลที่ถูกต้อง สมบูรณ์ เชื่อถือได้ และตรงประเด็น ประกอบการพิจารณาการศึกษา สัมมาปฏิบัติ

พระพุทธพจน์และภาษิตของพระอรหันตสาวกที่ได้อัญเชิญมาไว้ใน หนังสือทั้ง ๓ เล่มนี้ แปรจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ ที่จัดพิมพ์โดยมหาหมากุฎราชวิทยาลัย การอ้างอิงนั้นจะบอกชื่อ คัมภีร์ของพระไตรปิฎก และบอกเล่ม/ข้อไว้ แต่ไม่ได้บอกหน้า พระไตรปิฎก เนื่องด้วยมหาหมากุฎราชวิทยาลัยได้จัดพิมพ์พระไตร-ปิฎกภาษาบาลีขึ้นใหม่ ทำให้หน้าไม่ตรงกับฉบับที่พิมพ์ไว้ก่อนนั้น ยกตัวอย่างการอ้างอิง เช่น *ปุลฺลญฺญกิริยาวัตฺตสุตฺต* *ชุตฺตกนิกาย* *อิติวุตฺตกะ* (ช.อิติ.๒๕/๒๓๘) การอ้างอิงพระพุทธพจน์ที่ปรากฏ ในวงเล็บ คือ ช. = ชุตตกนิกาย, อิติ. = อิติวุตตกะ, ส่วนตัวเลข ๒๕/๒๓๘ คือ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๒๓๘

สำหรับอรรถาธิบายของพระอรรถกถาจารย์นั้น แปรจากคัมภีร์ อรรถกถา ฉบับภาษาบาลี ที่จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์วิญญูญาณ การอ้างอิง นั้นก็จะบอกชื่อคัมภีร์ของอรรถกถา และบอกภาค/หน้าไว้เช่นกัน ยกตัวอย่างการอ้างอิง เช่น *ปปัญฺจสุตฺตนิ* *อรรถกถามัชฌิมนิกาย*

อุปริปัตตนาสกั (ม.อุ.อ.๓/๒๒๙) การอ้างอิงอรรถกถานี้ จะบอกชื่อ คัมภีร์ คือ ปปัญจสูทนี เป็นคัมภีร์อรรถกถาของมัชฌิมนิกาย อุปริปัตตนาสกั ส่วนการอ้างอิงที่ปรากฏในวงเล็บ คือ ม.= มัชฌิมนิกาย, อุ. = อุปริปัตตนาสกั, อ. = อรรถกถา ตัวเลข ๓/๒๒๙ ก็คือเล่มที่ ๓ หน้า ๒๒๙

ในส่วนคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถาและปกรณ์วิเศษวิสุทธีมรรค นั้น จะใช้หนังสือที่จัดพิมพ์โดยมหาจุฬาราชวิทยาลัย โดยจะบอกลำดับของเล่มและหน้าไว้ด้วย ยกตัวอย่างการอ้างอิง เช่น ธัมมปัทฏฐกถา อรรถกถาขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา (ขุ.ธ.อ.๕/๘๕) การอ้างอิงอรรถกถานี้ จะบอกชื่อคัมภีร์ คือ ธัมมปัทฏฐกถา เป็นคัมภีร์อรรถกถาของขุททกนิกาย ธรรมบทคาถา ส่วนการอ้างอิงที่ปรากฏในวงเล็บ คือ ขุ.= ขุททกนิกาย, ธ. = ธรรมบทคาถา, อ. = อรรถกถา ตัวเลข ๕/๘๕ ก็คือเล่มที่ ๕ หน้า ๘๕ และปกรณ์วิเศษวิสุทธีมรรค (วิสุทธี.๓/๑๐) นี้เป็นการอ้างอิงของคัมภีร์ปกรณ์วิเศษวิสุทธีมรรค ส่วนการอ้างอิงที่ปรากฏในวงเล็บ คือ วิสุทธี.= วิสุทธีมรรค ตัวเลข ๓/๑๐ ก็คือเล่มที่ ๓ หน้า ๑๐

ผู้อ่านที่มีความประสงค์จะค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมจากพระพุทธรพจน์ภาษิตของพระอรหันตสาวก อรรถกถา และปกรณ์วิเศษวิสุทธีมรรค ก็สามารค้นหาค้นหาได้จากที่อ้างอิงไว้

วิสาขบูชา

๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๒

(ณ)

สารบัญ

ธรรมปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน.....	๑
พระอริยบุคคล.....	๒
ปุถุชน.....	๔
มรรค ผล นิพพาน.....	๘
คุณธรรมของพระอริยบุคคล.....	๑๑
คุณธรรมพหวน (ละ) ตั้งโยชน์.....	๑๓
อริยมรรคมีองค์ ๘.....	๒๓
ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น.....	๒๓
กิจที่สมณะควรทำ.....	๒๙
ธรรมเป็นไปในส่วนแห่งวิชา.....	๓๐
สมถกัมมิ : ธรรมเป็นอารมณ์ของสมถะ.....	๓๔
วิปัสสนากัมมิ : ธรรมเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา.....	๔๐
วิธีเจริญภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน.....	๔๙
วิธีนั่งและเจริญสมถภาวนาจนถึงอนุปัสสนา.....	๔๙
การเจริญวิปัสสนาภาวนา.....	๖๓
ภาคผนวก.....	๗๐
วิชา.....	๗๒
วิชา ๓.....	๗๒
วิชา ๘.....	๗๓
ตั้งโยชน์.....	๗๔

ขอเชิญร่วมศึกษาสัมมาปฏิบัติ และประพตินิกกขัมมบารมี
ในโครงการอบรมพระกัมมัฏฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน ๔

ที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อดัดปากน้ำ พระมณฑลเทพมุนี (สด จนทสโร)

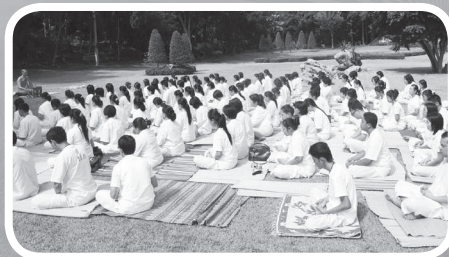
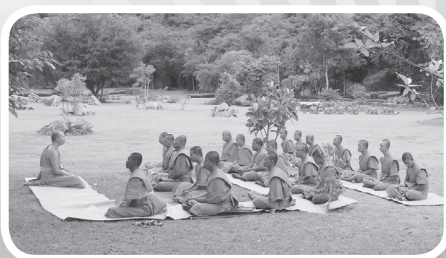
ได้ปฏิบัติค้นพบ เข้าถึง รู้-เห็น และเป็น ได้ถ่ายทอดสั่งสอนไว้

ที่วัดป่าวิสุทธานคุณ หน้าวนอุทยานเขานางพันธุรัต อ.ชะอำ จ.เพชรบุรี

ปีละ ๒ รุ่น คือ

รุ่นแรกของปี ระหว่างวันที่ ๔ - ๑๐ เมษายน

รุ่นที่ ๒ ของปี ระหว่างวันที่ ๑๔ - ๒๐ ตุลาคม

ธรรมปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรค ผล

นิพพาน

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้สัจธรรม ๓ มหาโพธิบัลลังก์ ภายใต้วังไม้ศรีมหาโพธิ์ ทรงค้นพบความจริงอย่างประเสริฐ คือ อริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ (สมุทัย) สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ (นิโรธ) และข้อปฏิบัติที่จะเกิดให้นิโรธ ที่เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ (มรรค) และทรงกำจัดกิเลสเหตุแห่งทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิงไม่เหลือเศษ เป็นสมุจเฉตพหุทาน บรรลุมรรค ผล นิพพาน ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระอนุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า

เมื่อทรงตรัสรู้เป็นพระอนุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ทรงมีพระคุณหลายประการ เช่น อรหิ์ สมุมาสมพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน เป็นต้น พระคุณประการหนึ่ง คือ โลกวิทู (ทรงรู้แจ้งโลก) นั้น ทรงเห็นว่าบุคคลที่ปรากฏในโลกมี ๔ ประเภท มีปรากฏในบุคคลสูตรว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๙ ประเภทนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก บุคคล ๙ ประเภทไหนบ้าง คือ พระอรหันต์ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อความ เป็นพระอรหันต์ พระอนาคามี ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอนาคามีผล พระสกทาคามี ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งสกทาคามีผล พระโสดาบัน ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล ปุณฺชน^๑

ถ้าจะจัดบุคคลตามพระพุทธพจน์นี้ออกเป็นกลุ่ม ก็จัดได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ ๑.กลุ่มผู้ตั้งใจศึกษาสัมมาปฏิบัติ ๘ ประเภท ได้แก่ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล จนถึงพระอรหันต์ ๒.กลุ่มปุณฺชน

พระอริยบุคคล

บุคคลผู้ตั้งใจศึกษาสัมมาปฏิบัติ ๘ ประเภทตามพระพุทธพจน์ข้างต้นนั้น ตั้งแต่ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล จนถึงพระอรหันต์เป็น**ทักษิณียบุคคล**^๒ คือ บุคคลผู้ควรรับของทำบุญที่หายกลวายเป็น**พระอริยบุคคล** คือ บุคคลผู้ประเสริฐหรือบุคคลผู้เป็นพระอริยะเพราะบรรลุนิพพานวิเศษมีโสดาปัตติมรรคขึ้นไป จนกระทั่งเป็นพระอรหันต์ ในพระอภิธรรมปิฎกได้แสดงว่า “**พระอริยบุคคล ๘ เป็นอริยะ บุคคลนอกนั้น ไม่ใช่อริยะ**”^๓

^๑บุคคลสุตร อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต (อ.ง.นวก.๒๓/๒๑๓)

^๒สังคีตสูตร ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ที.ป.๑๑/๓๔๒)

^๓พระอภิธรรมปิฎก ปุคคบัญญัติ (อภิ.ป.๓๖/๓๔)

พระพุทโธศาจารย์ได้อธิบายขยายความพระอริยบุคคลนี้ว่า เป็นผู้ไกลจากกิเลส เป็นผู้ประเสริฐ และเป็นผู้บริสุทธิ์ มีปรากฏในคัมภีร์ปิฎกปกรณ์ฎฐกถา ว่า

วินิจฉัยในนิเทศแห่งพระอริยบุคคล. ชื่อว่าอริยะ เพราะเป็นผู้ไกลจากกิเลสทั้งหลาย. ชื่อว่าอริยะ เพราะประเสริฐกว่าโลกพร้อมทั้งเทวโลก ... เพราะเป็นผู้บริสุทธิ์ จึงชื่อว่าอริยะ. คนทั้งหลายที่เหลือไม่ชื่อว่าอริยะ เพราะไม่เป็นผู้บริสุทธิ์.^๔

พระอริยบุคคล ๘ ตามพระอภิธรรมปิฎกข้างต้นนี้ แบ่งเป็นผู้ปฏิบัติมรรค ๔ และผู้ตั้งอยู่ในผล ๔^๕ จัดเรียงตามลำดับคุณธรรมได้ดังนี้

๑) ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล คือ พระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรคหรือบรรลุโสดาปัตติมรรคแล้ว

๒) พระโสดาบัน คือ ท่านผู้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว

๓) ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งสกทาคามิผล คือ พระผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามิมรรคหรือบรรลุสกทาคามิมรรคแล้ว

๔) พระสกทาคามี คือ ท่านผู้บรรลุสกทาคามิผลแล้ว

๕) ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอนาคามิผล คือ พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิมรรคหรือบรรลุอนาคามิมรรคแล้ว

^๔ปิฎกปกรณ์ฎฐกถา อรรถกถาอภิธรรมปิฎก บุคคลบัญญัติ (อภิ.ป.อ.๔๖)

^๕ปรมัตถโชติกา อรรถกถาขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ (ข.ข.อ.๑๔๕)

๖) พระอนาคามี คือ ท่านผู้บรรลุนาคามีผลแล้ว

๗) ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งซึ่งอรหัตตผล คือ พระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรคหรือบรรลอรหัตตมรรคแล้ว

๘) พระอรหันต์ คือ ท่านผู้บรรลอรหัตตผลแล้ว

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงจำแนกพระอริยบุคคลทั้ง ๘ นี้ เป็น ๒ ประเภท^๖ ได้แก่ **พระเสขะ** คือ พระผู้ยังต้องศึกษาในไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ตั้งแต่ลำดับที่ ๑ - ๗ และ**พระอเสขะ** คือ พระผู้ไม่ต้องศึกษา เป็นพระอรหันต์ เพราะบรรลอรหัตตผลแล้ว

ปุถุชน

คำว่า “**ปุถุชน**” พระพุทธโฆสะจารย์ได้อรรถาธิบายไว้ว่า เป็นคนมีกิเลสหนา ประพฤติธรรมต่ำ หันหลังให้อริยธรรม คือ ธรรมที่ประเสริฐหรือธรรมของพระอริยบุคคลดังมีปรากฏในคัมภีร์สารัตถลปกาสินี ว่า

พระพุทธพจน์ว่า **ปุถุชฺชโน** (ปุถุชน) ได้แก่ ชื่อว่า**ปุถุชน** เพราะเหตุที่ทํากิเลสมากน่านปการเป็นต้น ให้เกิด. จริจอยู่ ท่านกล่าวคำนี้ไว้ว่า ชื่อว่า**ปุถุชน** เพราะทํากิเลสหนาให้เกิด ...

---

^๖อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต (อง.ทุก.๒๐/๒๘๐) , อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต (อง.ติก.๒๐/๕๒๕)

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า**ปุลุชน** เพราะหยั่งลงภายในของ
พวกชนจำนวนมาก คือนับไม่ได้ หันหลังให้อริยธรรม
ประพาศธรรมต่ำ.

อีกอย่างหนึ่ง ผู้ชื่อว่า**ปุลุ** เพราะถึงการนับไว้แผนกหนึ่ง
ที่เดียว ชื่อว่า**ชน** เพราะแยกจากพระอริยเจ้าผู้ประกอบด้วยคุณ
มีศีลและสุตะเป็นต้น ฉะนั้น จึงชื่อว่า**ปุลุชน**.

ด้วยบททั้งสอง คือ **อสุตวา ปุลุชฺชน** ดังกล่าวแล้วนี้
ท่านถือเอา**อณฺรปุลุชน** ในจำนวน**ปุลุชน** ๒ จำพวก ที่พระพุทธเจ้า
ผู้เป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์ตรัสไว้ว่า **ปุลุชน** มี ๒ จำพวก คือ
อณฺรปุลุชน ๑ กัลยาณปุลุชน ๑.^๑

พระพุทธโฆสาจารย์ได้อรรถาธิบายความหมายของ “**อณฺรปุลุชน**”
และ “**กัลยาณปุลุชน**” ไว้ มีปรากฏในคัมภีร์**สุมังคลวิลาสินี** ว่า

ใน**ปุลุชน** ๒ จำพวกนั้น บุคคลผู้ไม่มีการเรียน
การสอบสวน การฟัง การทรงจำ และการพิจารณาในขั้นธ ธาตุ
และอายตนะเป็นต้น ชื่อว่า**อณฺรปุลุชน**. บุคคลผู้มีกิจเหล่านั้น
ชื่อว่า**กัลยาณปุลุชน**.

อนึ่ง **ปุลุชน** ทั้ง ๒ พวกนี้ ชื่อว่า**ปุลุชน** ด้วยเหตุทั้งหลาย
มีการทำกิเลสมากมายให้เกิดเป็นต้น ชนนี้เป็นพวกหนึ่ง
เพราะหยั่งลงภายในของ**ปุลุชน**.^๒

^๑สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย นิทานวรรค (ส.นิ.อ.๒/๑๑๑)

^๒สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาทิมนิกาย สีลขันธวรรค (ที.สี.อ.๑/๔๕)

จากข้อความอรรถกถาทั้ง ๒ นี้ แสดงให้เห็นว่า ปุณฺณมี ๒ จำพวก คือ **อันธปุณฺณ** (ปุณฺณผู้มีดบอด) เป็นบุคคลที่ไม่มีการศึกษา สัมมาปฏิบัติในพระสัทธรรมที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรง สั่งสอนไว้ และ**กัลยาณปุณฺณ** (ปุณฺณผู้มีธรรมอันงาม) เป็นบุคคล ที่ตั้งใจศึกษาสัมมาปฏิบัติในพระสัทธรรมของพระพุทธองค์ มีการ พิจารณาขั้นธ ธาตุ และอายตนะเป็นต้น จึงเป็นผู้พยายามทำให้แจ้ง ซึ่งโสดาปัตติผลเป็นต้น

ดังนั้น **กัลยาณปุณฺณ**ผู้เห็นภัยของการเวียนว่ายตายเกิดในการ สังสารวัฏ พึงตั้งใจศึกษาสัมมาปฏิบัติ กล่าวคือ ศึกษาในพระปริยัติ สัทธรรม แล้วลงมือปฏิบัติตามหลักพระปฏิบัติสัทธรรม เพื่อให้ ได้ผลเป็นพระปฏิเวธสัทธรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ศึกษาและปฏิบัติ ใน**โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ** ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔, สัมมัปปธาน ๔, อธิธิบาท ๔, อินทรีย์ ๕, พลละ ๕, โพชฌงค์ ๗ และอริยมรรค มีองค์ ๘ เพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็น**พระอริยบุคคล**

พระอริยบุคคลตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไปนั้น จะไม่ไปสู่ทุกคติ^๔ อีก เพราะเป็นผู้มีศีลบริบูรณ์แล้ว แต่ปุณฺณผู้ยังมีกิเลส เมื่อถูกกิเลส ดลจิตดลใจให้ประพฤติผิดไปตามอำนาจกิเลสนั้นๆ ก็จะทำให้ คิดผิด เห็นผิด รู้ผิด พูดยผิด กระทำผิด ตามกันผิดๆ และนำกันผิดๆ

---

^๔ทุกคติ สถานที่ไปเกิดที่ชั่ว ได้แก่ เปรต นรก อสุรกาย ดิรัจฉาน

เป็นเหตุไปเกิดในทุกข์ เพราะการประพฤติผิดศีลธรรมนั้น บัณฑิต
ผู้มีปัญญารู้บาป-บุญ-คุณ-โทษ รู้ทางเจริญ-ทางเสื่อมเป็นต้น ควรเร่ง
ชวนขวยศึกษาสัมมาปฏิบัติเพื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์ จนกระทั่ง
สามารถกำจัดกิเลสเหตุแห่งทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิงไม่เหลือเศษ
เป็นพระอรหันต์ในที่สุด

มรรค ผล นิพพาน

มรรค ผล นิพพานเป็นคุณธรรมที่พระอรหันตบุรุษ จัดเป็นโลกุตตรธรรม^๑ คือ ธรรมที่มีชีวิตของโลก หรือสถานะที่พ้นโลก มี ๙ ประการ ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ และพระนิพพาน/อสังขตธาตุ^๒ บางครั้งก็เรียกว่า นพโลกุตตรธรรม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

มรรค ๔ ได้แก่ โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค^๓ บุคคลผู้ศึกษาสัมมาปฏิบัติจนบรรลุมรรคทั้ง ๔ นี้ จะได้รับการขนานนามตามระดับคุณธรรม ดังนี้คือ

- ผู้บรรลุโสดาปัตติมรรค เรียกว่า ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล
- ผู้บรรลุสกทาคามิมรรค เรียกว่า ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งสกทาคามิผล
- ผู้บรรลุอนาคามิมรรค เรียกว่า ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอนาคามิผล
- ผู้บรรลุอรหัตตมรรค เรียกว่า ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอรหัตตผล

^๑โลกุตตรกถา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค (ขุ.ปฎิ.๓๑/๖๒๐), อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณีปกรณ์ (อภิ.สั.๓๔/๗๐๖,๙๑๑)

^๒อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี (อภิ.สง.๓๔/๙๑๑), อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (อภิ.วิ.๓๕/๑๑๐๓)

^๓อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (อภิ.วิ.๓๕/๘๓๗)

**ผล ๔ ได้แก่ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และ
อหัตตผล^{๑๑}** บุคคลผู้ศึกษาสัมมาปฏิบัติจนบรรลุถึงผลทั้ง ๔ นี้แล้ว
จะได้รับการขนานนามตามระดับคุณธรรม ดังนี้ คือ

- ผู้บรรลุโสดาปัตติผล เรียกว่า **พระโสดาบัน**
- ผู้บรรลุสกทาคามีผล เรียกว่า **พระสกทาคามี**
- ผู้บรรลุอนาคามีผล เรียกว่า **พระอนาคามี**
- ผู้บรรลุอหัตตผล เรียกว่า **พระอรหันต์**

มรรคเปรียบเสมือนยารักษาโรค ส่วน**ผล**เปรียบเสมือนความสบาย
ที่เกิดจากผลของการหายจากโรค เพราะได้รับการรักษาที่ถูกต้อง

พระนิพพาน คือ ธรรมชาติที่ไม่มีตัณหา^{๑๒} ไม่มีกิเลสเหตุแห่งทุกข์
เพราะกำจัดกิเลสได้อย่างสิ้นเชิงไม่เหลือเศษแล้ว

อสังขตธาตุ คือ พระนิพพานที่ปัจจัยอะไรๆ ปรุงแต่งไม่ได้^{๑๓}
จะเรียกว่า **“พระนิพพานธาตุ”** ก็ได้ เพราะไม่มีสัตว์ ไม่มีชีพ
และเพราะทรงสภาวะของพระนิพพานไว้^{๑๔}

พระพุทธโฆสจารย์ได้อรรถาธิบายไว้ว่า**ธรรมกายคือพระตถาคต**
โลกุตตรธรรม ๘ เป็นพระกายของพระตถาคต มีปรากฏในคัมภีร์
สารัตถปกาลินี ว่า

^{๑๑}อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (อภิ.วิ.๓๕/๘๓๓)

^{๑๒}ปรมัตถทีปนี อรรถกถาขุททกนิกาย อิติวุตตกะ (ขุ.อิต.อ.๑๘๘)

^{๑๓}ปรมัตถทีปนี อรรถกถาขุททกนิกาย อุทาน (ขุ.อุ.อ.๔๒๒)

^{๑๔}ปรมัตถทีปนี อรรถกถาขุททกนิกาย อิติวุตตกะ (ขุ.อิต.อ.๑๘๘)

ในพระพุทธพจน์ว่า โย โข วกุถิ ธมฺมํ นีํ พิงฺทราบ
อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระธรรมกายที่
ตรัสไว้ว่า ขอถวายพระพรมหาบพิตร ธรรมกายแลคือ
พระตถาคต ความจริงโลกุตตรธรรม ๙ อย่าง (มรรค ๔ ผล ๔
นิพพาน ๑) ชื่อว่าพระกายของพระตถาคต.^{๑๖}

---

^{๑๖} สारัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค (ถึ.ข.อ.๒/๓๔๒-๓๔๓)

คุณธรรมของพระอริยบุคคล

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงหลักเกณฑ์การพิจารณาความเป็นพระอริยบุคคลไว้ โดยพิจารณาจากการศึกษาสัมมาปฏิบัติ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา รวมทั้งการละสังโยชน์^{๑๘} ของพระอริยบุคคลแต่ละระดับ มีปรากฏในเสขสูตรที่ ๒ มีรายละเอียดแต่ละระดับดังนี้

๑. พระโสดาบัน เป็นผู้มีศีลบริบูรณ์ แต่ทำสมาธิและปัญญาได้พอประมาณ สามารถกำจัดสังโยชน์ได้ ๓ อย่าง ได้แก่ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัตถัพพตปรามาส มีปรากฏในเสขสูตรที่ ๒ ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล เป็นผู้ทำพอประมาณในสมาธิ เป็นผู้ทำพอประมาณในปัญญา... เธอเป็นพระโสดาบัน เพราะสังโยชน์ ๓ หมดสิ้นไป เป็นผู้มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า^{๑๙}

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงจำแนกพระโสดาบันออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ **เอกพีธี** คือ พระโสดาบันผู้จะเกิดในภพมนุษย์อีกครั้งเดียวก็จะบรรลุเป็นพระอรหันต์ **โกลังโกละ** คือ พระโสดาบันผู้จะเกิดในตระกูลหรือในสุคติอีก ๒-๓ ครั้งก็จะบรรลุเป็นพระอรหันต์

^{๑๘}สังโยชน์ คือ กิเลสที่ผูกสัตว์ไว้ในวัฏฏทุกข์ ดูในอังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต (อภ.ทสก.๒๔/๑๓)

^{๑๙}อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต (อภ.ดิก.๒๐/๕๒๖)

และสัตตักขัตตปุระ คือ พระโศดาบันผู้เวียนเกิดในเทวดา และมนุษย์ ๗ ครั้งก็จะบรรลुเป็นพระอรหันต์ มีปรากฏในเสขสูตรที่ ๔ ว่า

เมื่อยังไม่ถึง ยังไม่แทงตลอดวิมุตตินั้น เธอเป็น พระเอกพีชีโศดาบัน เพราะสังโยชน์ ๓ หมดลีนไป มาบังเกิด ยังภพมนุษย์นี้ครั้งเดียวเท่านั้น แล้วจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ...

เมื่อยังไม่ถึง ยังไม่แทงตลอดวิมุตตินั้น เธอเป็น พระโกลังโกลโศดาบัน เพราะสังโยชน์ ๓ หมดลีนไป ยังท่องเที่ยวไปสู่ ๒ หรือ ๓ ตระกูล (ภพ) แล้วจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ...

เมื่อยังไม่ถึง ยังไม่แทงตลอดวิมุตตินั้น เธอเป็น พระสัตตักขัตตปุระโศดาบัน เพราะสังโยชน์ ๓ หมดลีนไป ยังท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์อย่างมากเพียง ๗ ครั้ง แล้วจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้.^{๒๐}

๒. พระสกทาคามีเป็นผู้มีศีลบริบูรณ์ แต่ทำสมาธิและปัญญา ได้พอประมาณ สามารถกำจัดสังโยชน์ได้ ๓ อย่าง เช่นเดียวกับ พระโศดาบัน และสามารถทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบาง จะมาเกิด ในมนุษย์โลกอีกครั้งเดียวก็จะบรรลุเป็นพระอรหันต์มีปรากฏใน เสขสูตรที่ ๒ ว่า

^{๒๐} อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต (อ.จ.ต.ก.๒๐/๕๒๘)

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทำให้
บริบูรณ์ในศีล เป็นผู้ทำพอประมาณในสมาธิ เป็นผู้ทำ
พอประมาณในปัญญา ... เธอเป็นพระสกทาคามี เพราะสังโยชน์ ๓
หมดสิ้นไป และเพราะราคะ โทสะ และโมหะเบาบาง จะมายัง
โลกนี้อีกคราวเดียวเท่านั้น แล้วจะทำที่สุดทุกข์ได้^{๒๑}

**๓. พระอนาคามีเป็นผู้มีศีลและสมาธิบริบูรณ์ แต่ทำปัญญาได้
พอประมาณ สามารถกำจัดสังโยชน์ได้อีก ๒ อย่าง ได้แก่ กามฉันทะ
และพยาบาท แล้วจะปรินิพพานในชั้นสุทธาวาส มีปรากฏในเสขสูตร
ที่ ๒ ว่า**

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทำให้
บริบูรณ์ในศีล เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ เป็นผู้ทำพอประมาณ
ในปัญญา ... เธอเป็นผู้หลุดขึ้นเกิด จักปรินิพพานในภพนั้นมีอัน
ไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕
หมดสิ้นไป^{๒๒}

**โอรัมภาคียสังโยชน์ คือ สังโยชน์เบื้องต้น ๕ อย่าง ที่พระอนาคามี
ละได้นั้น ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ
และพยาบาท^{๒๓}**

^{๒๑} อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (อภ.ตีก.๒๐/๕๒๖)

^{๒๒} อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (อภ.ตีก.๒๐/๕๒๖)

^{๒๓} โอรัมภาคียสูตร สังยุตตนิกาย มหาวรรค (ส.มหา.๑๙/๓๔๙) , สังโยชนสูตร อังคุตตรนิกาย
ทสกนิบาต (อภ.ทสก.๒๔/๑๓)

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงจำแนกพระอนาคามีออกเป็น ๕ ประเภท คือ **อันตรปรีนิพพายี อุพหัจจปรีนิพพายี อสังขารปรีนิพพายี สสังขารปรีนิพพายี และอุทซังโสโตกนิฏฐคามิ** มีปรากฏในเสขสูตรที่ ๔ ว่า

เมื่อยังไม่ถึง ยังไม่แทงตลอดวิมุตตินั้น เธอเป็น **พระอนาคามีผู้อันตรปรีนิพพายี** เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ หมดสิ้นไป ...

เมื่อยังไม่ถึง ยังไม่แทงตลอดวิมุตตินั้น เธอเป็น **พระอนาคามีผู้อุพหัจจปรีนิพพายี** เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ หมดสิ้นไป ...

เมื่อยังไม่ถึง ยังไม่แทงตลอดวิมุตตินั้น เธอเป็น **พระอนาคามีผู้สังขารปรีนิพพายี** เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ หมดสิ้นไป ...

เมื่อยังไม่ถึง ยังไม่แทงตลอดวิมุตตินั้น เธอเป็น **พระอนาคามีผู้สสังขารปรีนิพพายี** เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ หมดสิ้นไป ...

เมื่อยังไม่ถึง ยังไม่แทงตลอดวิมุตตินั้น เธอเป็น **พระอนาคามีผู้อุทซังโสโตกนิฏฐคามิ** เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ หมดสิ้นไป^{๒๔}

^{๒๔} อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต (อง.ติก.๒๐/๕๒๘)

ในอภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ ได้แสดงคุณลักษณะของพระอนาคามี ทั้ง ๕ ประเภทไว้ คือ **อันตรปรินิพพายี**^{๒๕} คือ พระอนาคามี ผู้ปรินิพพานในระหว่าง กล่าวคือเกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้ว อายุยังไม่ถึงกึ่งก็ปรินิพพานโดยกิเลสปรินิพพาน **อุพหัจจปรินิพพายี**^{๒๖} คือ พระอนาคามีผู้ใกล้จะปรินิพพาน กล่าวคืออายุพ้นกึ่งแล้ว ใกล้จะสิ้นอายุจึงปรินิพพาน **อสังขารปรินิพพายี**^{๒๗} คือ พระอนาคามี ผู้ปรินิพพานโดยไม่ลำบาก กล่าวคือปรินิพพานโดยง่าย ไม่ต้องใช้ ความเพียรมากนัก **สสังขารปรินิพพายี**^{๒๘} คือ พระอนาคามี ผู้ปรินิพพานโดยลำบาก กล่าวคือปรินิพพานโดยต้องใช้ความเพียรมาก และ**อุทฺธังโสโตกนิฏฐคามิ**^{๒๙} คือ พระอนาคามีผู้มีกระแสใน เบื้องบนไปสู่อกนิฏฐภพ กล่าวคือเกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่ง แล้วก็ตาม จะเกิดเลื่อนต่อขึ้นไปจนถึงอกนิฏฐภพแล้วจึงปรินิพพาน

๕. พระอรหันต์เป็นผู้ทำศีล สมาธิ และปัญญาได้บริบูรณ์ สามารถ กำจัดสังโยชนได้หมดทั้ง ๑๐ อย่าง จึงกำจัดอาสวะกิเลสได้อย่างสิ้น เชื้อไม่เหลือเศษ มีปรากฏในเสขสูตรที่ ๒ ว่า

^{๒๕} อภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ (อภิ.ป.๓๖/๕๒)

^{๒๖} อภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ (อภิ.ป.๓๖/๕๓)

^{๒๗} อภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ (อภิ.ป.๓๖/๕๔)

^{๒๘} อภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ (อภิ.ป.๓๖/๕๕)

^{๒๙} อภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ (อภิ.ป.๓๖/๕๖)

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทำให้
บริบูรณ์ในศีล เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์
ในปัญญา ... เธอทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหา
อาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง
ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่^{๑๐}

พระพุทธโฆสาจารย์ได้จำแนกพระอรหันต์เป็น ๒ ประเภท^{๑๑} ได้แก่
สุขขวิปัสสก คือ พระอรหันต์ผู้เห็นแจ้งอย่างแห้งแล้ง ไม่มีคุณวิเศษ
เช่น อภิญญา เป็นต้น และสมถยานิก คือ พระอรหันต์ผู้มีสมถะ
เป็นยาน กล่าวคือ เจริญสมถะจนได้ฌานสมาบัติแล้ว เจริญวิปัสสนา
ต่อไป จนอรหัตตมรรคเกิดขึ้นแล้วปหานสังโยชน์ได้อย่างสิ้นเชิง

นอกจากนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ทรงจำแนกพระอรหันต์เป็น ๔ ประเภท^{๑๒} ตามนัยคัมภีร์ปกรณ์
วิเศษวิสุทธิมรรค ได้แก่ สุขขวิปัสสโก คือ พระอรหันต์ผู้เห็นแจ้ง
อย่างแห้งแล้ง เติวิชฺโช คือ พระอรหันต์ผู้ได้วิชชา ๓ ฉฬภิญโญ
คือ พระอรหันต์ผู้ได้อภิญญา ๖ และปฏิสัมภิตปุตโต คือ
พระอรหันต์ผู้บรรลุปฏิสัมภิตา

พระพุทธพจน์ข้างต้นนี้แสดงไว้ชัดเจนว่า การบรรลุปะเป็นพระอริยบุคคล
ระดับต่างๆ นั้น ต้องศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา
แล้วละสังโยชน์ไปตามลำดับ จนสิ้นอาสวะกิเลส เป็นพระอรหันต์
บรรลุดังพระนิพพานธาตุ ที่เป็นอสังขตธาตุ เป็นบรมสุข เป็นอมตธรรม

^{๑๐}อังกุตตรนิกาย ดิกนิบาต (อง.ติก.๒๐/๕๒๖)

^{๑๑}ปรมัตถโชติกา อรรถกถาขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ (ข.ข.อ.๑๖๐)

^{๑๒}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (๒๕๓๗) ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒
พิมพ์ครั้งที่ ๑๘ กรุงเทพมหานคร มหามกุฏราชวิทยาลัย

คุณธรรมพหวน (ละ) สังโยชน์

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงคุณธรรมที่พหวน (ละ) สังโยชน์ทั้ง ๑๐ อย่างไว้ โดยตรัสให้เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ มีปรากฏในโอรัมภาคียสูตรและอุทฺธัมภาคียสูตร ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องต่ำ ๕ อย่างนี้ ๕ อย่างเป็นไฉน คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ พยาบาท ...

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อรู้อย่าง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละสังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องต่ำ ๕ อย่างนี้แล ...

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องสูง ๕ อย่างนี้ ๕ อย่างเป็นไฉน คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา ...

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อรู้อย่าง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละสังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องสูง ๕ อย่างนี้แล^{๓๓}

พระธรรมเสนาบดี สารีบุตรมหาเถระ พระอัครสาวกเบื้องขวา ผู้เลิศกว่าภิกษุอื่นในด้านปัญญา ได้แสดงการละสังโยชน์เหล่านี้ โดยการเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ และเมื่ออริยมรรคสมังคิบุคคล (บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยอริยมรรค) เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ จนแก่กล้าขึ้นเป็นมรรคญาณในระดับต่างๆ ได้แก่ โสดาปัตติมรรค

^{๓๓}สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (ส.มท.๑๙/๓๔๙-๓๕๒)

สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และอรหัตตมรรคแล้วก็จะสามารถปราบสังโยชน์ได้ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ มีปรากฏในมรรคญาณนิตเทศ ว่า

ในขณะที่แห่งโสดาปัตติมรรค ญาณชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ย่อมออกจากมิจฉาทิฏฐิ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาทิฏฐินั้น จากชั้นทั้งหลาย และออกจากสรรพนิमितภายนอก เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออกและหลีกเลี่ยงไปทั้งจากกิเลสชั้นนี้และจากนิमितภายนอก ชื่อว่ามรรคญาณ

ญาณชื่อว่าสัมมาสังกัปปะ เพราะมีสภาวะตรึกตรอง ... ชื่อว่ามรรคญาณ

ญาณชื่อว่าสัมมาวาจา เพราะมีสภาวะกำหนดไว้ ... ชื่อว่ามรรคญาณ

ญาณชื่อว่าสัมมากัมมันตะ เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน ... ชื่อว่ามรรคญาณ

ญาณชื่อว่าสัมมาอาชีวะ เพราะมีสภาวะผ่องแผ้ว ... ชื่อว่ามรรคญาณ

ญาณชื่อว่าสัมมาวายามะ เพราะมีสภาวะประคองไว้ ... ชื่อว่ามรรคญาณ

ญาณชื่อว่าสัมมาสติ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ... ชื่อว่ามรรคญาณ

ญาณชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ... ชื่อว่ามรรคญาณ

ในขณะที่แห่งสกทาคามิมรรค ญาณชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ... ญาณชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมออกจากกามราคสังโยชน์ จากปฏิฆสังโยชน์ จากกามราคานุสัย จากปฏิฆานุสัยส่วนหยาบๆ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจจาสมาธินั้น จากขันธทั้งหลาย และออกจากสรรพนิमितภายนอก เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออกและหลีกไปทั้งจากกิเลสขันธและจากนิमितภายนอก ชื่อว่ามรรคญาณ

ในขณะที่แห่งอนาคามิมรรค ญาณชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ... ญาณชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมออกจากกามราคสังโยชน์ จากปฏิฆสังโยชน์ จากกามราคานุสัย จากปฏิฆานุสัยส่วนละเอียดๆ ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจจาสมาธินั้น จากขันธทั้งหลาย และออกจากสรรพนิमितภายนอก เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออกและหลีกไปทั้งจากกิเลสขันธและจากนิमितภายนอก ชื่อว่ามรรคญาณ

ในขณะที่แห่งอรหัตตมรรค ญาณชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็น ... ญาณชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมออกจากรูปราคะ จากอรูปราคะ จากมานะ จากอุทธัจจะ จากอวิชชา จากมานานุสัย จากภวราคานุสัย จากอวิชชานุสัย ออกจากเหล่ากิเลสที่เป็นไปตามมิจจาสมาธินั้น จากขันธทั้งหลาย และออกจากสรรพนิमितภายนอก เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปัญญาในการออกและหลีกไปทั้งจากกิเลสขันธ และจากนิमितภายนอก ชื่อว่ามรรคญาณ

อริยมรรคสมังคีบุคคลย่อมเผากิเลสที่ยังไม่เกิด ด้วย
โลกุตตรฌานที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าว
โลกุตตระว่าเป็นฌาน บุคคลนั้นย่อมไม่หวั่นไหวเพราะทวิฏฐิ
ต่างๆ เพราะเป็นผู้ฉลาดในฌานและวิโมกข์

พระโยคาวจรตั้งจิตมั่นแล้ว ย่อมเห็นแจ้งฉันใด เมื่อ
เห็นแจ้งก็พึงตั้งจิตมั่นฉันนั้น **ทั้งสมณะและวิปัสสนาได้เกิดขึ้น
ในขณะนั้น มีส่วนเสมอกัน ดำเนินไปคู่กัน.**^{๓๔}

นอกจากนี้ พระธรรมเสนาบดี สารีบุตร ได้แสดงการละสังโยชน์
และอนุสัยของพระอริยบุคคลไว้ มีปรากฏในยุคนัทธกถา ว่า

ความว่า ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไปอย่างไร?
ย่อมละสังโยชน์ ๓ นี้ คือ สักกายทวิฏฐิ วิจิกิจฉา
สีลัปปตปรามาส อนุสัย ๒ นี้ คือ ทวิฏฐิอนุสัย วิจิกิจฉาอนุสัย
ย่อมสิ้นไปด้วย**โศดาปัตติมรรค**

ย่อมละสังโยชน์ ๒ นี้ คือ กามราคสังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์
ส่วนหยาบๆ อนุสัย ๒ นี้ คือ กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย
ส่วนหยาบๆ ย่อมสิ้นไปด้วย**สททาคามิมรรค**

ย่อมละสังโยชน์ ๒ นี้ คือ กามราคสังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์
ส่วนละเอียดๆ อนุสัย ๒ นี้ คือ กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย
ส่วนละเอียดๆ ย่อมสิ้นไปด้วย**อนาคามิมรรค**

^{๓๔}มรรคญาณนิตเทส ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ขุ.ปฎิ.๓๑/๑๔๓-๑๔๗)

ย่อมละสังโยชน์ ๕ นี้ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ
อุทธัจจะ อวิชชา อนุสัย ๓ นี้ คือ มานานุสัย ภวราคานุสัย
อวิชชานุสัย ย่อมสิ้นไปด้วย**อหัตตมรรค**^{๓๕}

สรุปความว่า การบรรลุเป็นพระอริยบุคคลระดับต่างๆ นั้น ต้อง
เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้แก่กล้าขึ้นเป็นมรรคญาณ เมื่อมรรคนั้น
พร้อมเพรียงกัน (มรรคสมังคี) มรรคญาณในระดับต่างๆ ก็จะทำหน้าที่
เป็นพนักงานปราบสังโยชน์พร้อมกับทำอนุสัยให้สิ้นไป ตามระดับ
ภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ กล่าวคือ **โสดาปัตติมรรค**ปราบสังโยชน์ได้ ๓ คือ
สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส พร้อมทั้งทำทิฏฐิอนุสัย
วิจิกิจฉาอนุสัย ให้สิ้นไป **สกทาคามีมรรค**ปราบสังโยชน์ได้ ๓
เหมือนพระโสดาบันแล้ว ยังละกามราคสังโยชน์และปฏิฆสังโยชน์
ส่วนหยาบๆ ได้ และทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางได้ พร้อมทั้ง
ทำกามราคานุสัยและปฏิฆานุสัยส่วนหยาบๆ ให้สิ้นไป **อนาคามีมรรค**
ปราบสังโยชน์ได้อีก ๒ คือ กามฉันทะและพยาบาท หรือละกาม
ราคสังโยชน์และปฏิฆสังโยชน์ส่วนละเอียดๆ ได้ พร้อมทั้งทำ
กามราคานุสัยและปฏิฆานุสัยส่วนละเอียดๆ ให้สิ้นไป **อหัตตมรรค**
ปราบสังโยชน์อีก ๕ ที่เหลือ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ
และอวิชชา พร้อมทั้งทำมานานุสัย ภวราคานุสัย อวิชชานุสัย ให้สิ้นไป
พระอริยบุคคลหลายท่านเจริญสัมมาปฏิบัติจนเกิดอหัตตมรรค
แล้วปราบสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐ อย่างพร้อมกันเลยทีเดียวทีเดียวก็มี

^{๓๕}ยุคนั้นทศกถา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามมรรค (ขุ.ปฎิ.๓๑/๕๓๕)

พระเดชพระคุณหลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้แสดงพระธรรมเทศนา เรื่อง พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ในระหว่างวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๔๘๘ - ๓ มีนาคม ๒๔๘๙ โดยแสดงถึงการละสังโยชน์ไว้ว่า

ที่ว่า**ธรรมกาย**นั้น สัจฐานเป็นรูปพระพุทธปฏิมากร เกิดดอกบัวตูม สีขาวเป็นเงา ไสเหมือนกระจกส่องหน้า **ชั้นพระโสดา** ละกิเลสได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีสัพพตปรมาส ...

ชั้นพระสกทาคา นอกจากกิเลส ๓ อย่าง ตั้งที่พระโสดา ละได้แล้วนั้น ยังละกามราคะ พยาบาท อย่างหยาบได้อีก ๒ อย่าง กามราคะ ได้แก่ ความกำหนดยินดีในวัตถุกาม และกิเลสกาม พยาบาท คือ การผู้ใจโกรธ

พระอนาคา ละกามราคะ พยาบาท ชั้นละเอียดยังได้

พระอรหันต์ ละกิเลสทั้ง ๕ ดังกล่าวมาแล้วนั้นได้ โดยสิ้นเชิง แล้วยังละสังโยชน์เบื้องบนได้อีก ๕ คือ รูปราคะ ความกำหนดยินดีในรูปมาน อรูปราคะ ความกำหนดยินดี ในอรูปมาน มานะ ความถือตน อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน อวิชชา ความมืด ความโง่ ไม่รู้อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสังขาร ไม่รู้ปฏิบัติสมุปบาทธรรมและอริยสัจ จึงรวมเป็น ๑๐ ที่พระอรหันต์ละได้ ...

อริยมรรคมีองค์ ๘

อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นคุณธรรมที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่าให้เจริญเพื่อละสังโยชน์ดังกล่าวข้างต้นนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงแจกแจงรายละเอียดของอริยมรรคมีองค์ ๘ แต่ละข้อไว้ มีปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตร^{๑๖} ว่า

๑. สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ คือ ความรู้ในอริยสัจ ๔ ได้แก่ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในสมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) ความรู้ในนิโรธ (สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ) ความรู้ในมรรค (ข้อปฏิบัติให้เกิดนิโรธ)

๒. สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ คือ กุศลวิตก ๓ ได้แก่ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยายาม ความดำริในการไม่เบียดเบียน

๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือ วจีสุจจริต ๔ ได้แก่ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า

๔. สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ คือ กายสุจจริต ๓ ได้แก่ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการถือเอา

^{๑๖}มหาสติปัฏฐานสูตร ที่ฉนิกาย มหาวรรค (ที.มหา.๑๐/๒๙๙)

สิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม

๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ คือ ละการเลี้ยงชีพที่ผิด ประกอบแต่สัมมาชีพ

๖. สัมมาวายามะ เพียรชอบ คือ สัมมัปปธาน ๔ ได้แก่ สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ปรองคองจิต มุ่งมั่น เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น เพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภัยโยธยา พายุภัย เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๗. สัมมาสติ ระลึกรชอบ คือ สติปฏิฐาน ๔ ได้แก่ พิจารณาเห็นกาย ในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ คือ รูปฌาน ๔ ได้แก่ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน

อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ จัดเข้าในไตรสิกขาหรือขั้นที่ ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ดังที่พระธรรมทินนาภิกษุณีได้สนทนาธรรมกับวิสาขอุบาสก

เรื่องการจัดอริยมรรคมีองค์ ๘ เข้าในศีล สมาธิ ปัญญา มีปรากฏใน
จูฬเวทัลลสูตร ว่า

ดูกรวิสาขา ผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาคไม่ทรงจัดชั้น
๓ ประการ เข้าในอริยมรรคมีองค์ ๘ แต่ทรงจัดอริยมรรค
มีองค์ ๘ เข้าในชั้น ๓ ประการ คือ

สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ทรงจัด
เข้าในศีลชั้น

สัมมาวาชามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ทรงจัดเข้าใน
สมาธิชั้น

สัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปะ ทรงจัดเข้าในปัญญาชั้น^{๓๓}

จากธรรมชาติของธรรมพินนากิกษุณีนี แสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงจัดอริยมรรคมีองค์ ๘ เข้าในไตรสิกขา คือ
ศีล สมาธิ/สมถะ และปัญญา/วิปัสสนา ดังนี้

สัมมาวาจา (วจีสัจจ ๔) สัมมากัมมันตะ (กายสัจจ ๓) และ
สัมมาอาชีวะ ทรงจัดเข้าในศีล

สัมมาวาชามะ (สัมมัมปธาน ๔) สัมมาสติ (สติปัญญา ๔) และ
สัมมาสมาธิ (รูปฌาน ๔) ทรงจัดเข้าในสมาธิหรือสมถะ

สัมมาทิฏฐิ (เห็นอริยสัจ ๔) และสัมมาสังกัปปะ (กุศลวิตก ๓)
ทรงจัดเข้าในปัญญาหรือวิปัสสนา

^{๓๓}จูฬเวทัลลสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปณาสก (ม.ม.๑๒/๕๐๘)

พระเดชพระคุณหลวงพ่อดีปลากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้แสดงพระธรรมเทศนา เรื่อง โปธิปักขิยธรรมกถา อริยอัฏฐังคิกมรรค เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๑ โดยกล่าวถึงผลการปฏิบัติธรรมว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ มีปรากฏอยู่ในดวงศีล สมาธิ และปัญญา ว่า

... พอหยุดเข้าแล้ว ต่อไปจะเห็นอะไร ถ้าหยุดดูส่วน ก็เห็นดวงใสเป็นดวงศีล ถ้าจะแยกออก ก็เป็น **สมุทวารจา สมุทกมฺมุโตะ สมุทาอาชีโว** เป็นอริยมรรคเหล่านี้ พอเห็นเข้าเป็นดวงใส กายมนุษย์ก็หยุดนิ่งกลางสิ่งนั้น พอหยุดนิ่งดูส่วนเข้า ละเอียดเข้าไปๆ พอละเอียดหนักๆ เข้า ดวงใสนั้นก็ว่าง เห็นดวงสมาธิ

ดวงสมาธินั้นเป็นเนื้อหนังของสมาธิ ถ้าจะแยกออกไป ก็เป็น **สมุทวารายาโม สมุทาสติ สมุทาสมาธิ** หยุดนิ่งให้ดูส่วน ละเอียดหนักเข้า ดวงสมาธิก็ว่างออกไป เห็นดวงปัญญา

ดวงปัญญาเมื่อจะแยกออก ก็เป็น **สมุทาภิภูจิ สมุทา สกฺกปโป** เหล่านี้รวมเป็นอริยมรรค ๘ ...

และได้แสดงไว้อีกในพระธรรมเทศนา เรื่อง รัชมัจจกัปปวัตตนสูตร เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๙๘ ว่า

... ดวงศีลคืออะไร ดวงศีลนะ คือ **สมุทวารจา สมุทา กมฺมุโตะ สมุทาอาชีโว** อริยมรรค ๓ องค์นั้น เรียกว่า ดวงศีล ดวงสมาธิ **สมุทวารายาโม สมุทาสติ สมุทาสมาธิ** อริยมรรคอีก ๓ องค์

ดวงปัญญา สมุทาภิภูจิ สมุทาสกฺกปโป

เป็น ๘ องค์ในอริยมรรค นั้นทั้งสิ้นอยู่ในนั้น จึงได้
เข้าถึงธรรมกายนี้ได้ ถึงพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะแท้ๆ
นี้แหละให้แน่แน่วไว้

เราเกิดมาประสบพบพระพุทธศาสนา พุทธรัตนะ
ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ ไม่ได้ ถึงตัวจริงของศาสนาไม่ได้

มีตัวจริงศาสนา นี้แก่นศาสนา อยู่ในตัวของเรา
เป็นลำดับเข้าไปอย่าไปทางอื่นนะ ไม่ได้ ต้องไปทางหยุดทางเดียว
จะยุ่งยากอย่างหนึ่งอย่างใด เข้าให้ถึง หยุดให้ถูกต้อง หยุดให้
เขากลาง หยุดให้ถูกต้องเป้าหมายใจดำของพระพุทธศาสนา ...

ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น

พระอานนท์มหาเถระ พุทธอุปัฏฐาก ได้แสดงถึงการพยากรณ์
อรหัตตผลของภิกษุหรือภิกษุณี ในสำนักของท่านด้วยมรรค
๔ ประการ คือ ๑.ปฏิบัติสมณะก่อน ๒.ปฏิบัติ
วิปัสสนาก่อน สมณะภายหลัง ๓.ปฏิบัติสมณะและวิปัสสนา
ควบคู่กันไป และ ๔.ธัมมัทธจจวิคคหิตมนัส แล้วมรรคเกิด
และเจริญมรรคนั้น ก็จะละสังโยชน์และอนุสัยได้ มีปรากฏใน
ยุคนันทสูตรที่ ๑๐ ว่า

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญวิปัสสนาอันมีสมณะนำหน้า
เมื่อเธอเจริญวิปัสสนาอันมีสมณะนำหน้า มรรคย่อมเกิด
เธอเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอเสพ เจริญ
ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยทั้งหลาย
ย่อมสิ้นสุดไป

ภิกษุเจริญสมณะอันมีวิปัสสนานำหน้า เมื่อเธอเจริญสมณะอันมีวิปัสสนานำหน้า มรรคย่อมเกิด เธอเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยทั้งหลายย่อมสิ้นสุดไป

ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาควบคู่กันไป เมื่อเธอเจริญสมณะและวิปัสสนาควบคู่กันไป มรรคย่อมเกิด เธอเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยทั้งหลายย่อมสิ้นสุดไป

ภิกษุมีใจอุกอุทจะในธรรมกันไว้ในเวลาที่จิตตั้งมั่นสงบภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ตั้งมั่นอยู่ มรรคก็เกิดขึ้นแก่เธอ เธอเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยทั้งหลายย่อมสิ้นสุดไป

ผู้มีอายุทั้งหลาย ผู้ใดก็ตามไม่ว่าจะเป็นภิกษุหรือภิกษุณี เปิดเผยการบรรลุอรหัตตผลในสำนักของเราด้วยมรรค ๔ ประการ โดยประการทั้งปวง หรือมรรคใดมรรคหนึ่ง บรรดามรรค ๔ ประการนี้^{๓๘}

^{๓๘} อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (อภ.จตุกก.๒๑/๑๗๐)

กิจที่สมณะควรทำ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนให้สมาทานศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา มีปรากฏในสมณสูตร ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย กิจที่สมณะควรทำเป็นของสมณะ ๓ ประการนี้ ๓ ประการอะไรบ้าง คือ การสมาทานอริสีลสิกขา การสมาทานอริจิตตสิกขา การสมาทานอริปัญญาสิกขา กิจที่สมณะควรทำเป็นของสมณะ ๓ ประการนี้แล

เพราะเหตุนั้นแล เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า “เรายังมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอริสีลสิกขา เรายังมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอริจิตตสิกขา เรายังมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอริปัญญาสิกขา ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล.”^{๓๙}

^{๓๙}สมณสูตร อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต (อง.ติก.๒๐/๕๒๑)

ธรรมเป็นไปในส่วนแห่งวิชา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเป็นไปในส่วนแห่งวิชา
คือ สมถะและวิปัสสนา ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างเป็นไปในส่วนแห่ง
วิชา ธรรม ๒ อย่างเป็นไฉน คือ สมถะ ๑ วิปัสสนา ๑

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมถะที่ภิกษุเจริญแล้ว ย่อม
เสวยประโยชน์อะไร ย่อมอบรมจิต จิตที่อบรมแล้วย่อม
เสวยประโยชน์อะไร ย่อมละระคาะได้

วิปัสสนาที่อบรมแล้วย่อมเสวยประโยชน์อะไร ย่อม
อบรมปัญญา ปัญญาที่อบรมแล้วย่อมเสวยประโยชน์อะไร
ย่อมละอวิชชาได้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย จิตที่เศร้าหมองด้วยระคาะ ย่อม
ไม่หลุดพ้น หรือปัญญาที่เศร้าหมองด้วยอวิชชา ย่อมไม่เจริญ
ด้วยประการฉะนี้แล

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะสำรอกระคาะได้ จึงชื่อว่า
เจโตวิมุตติ เพราะสำรอกอวิชชาได้ จึงชื่อว่าปัญญาวิมุตติ.^{๕๐}

พระพุทธโฆสจารย์ได้อธิบายขยายความพระพุทธพจน์นี้ไว้ มีปรากฏ
ในคัมภีร์มโนรถปุรณี ว่า

^{๕๐}อังกุตรนิกาย ทุกนิบาต (อ.จ.ท.ก.๒๐/๒๗๕-๒๗๖)

พระพุทธพจน์ว่า **จิตฺ ภาวียติ** ความว่า **มรรคจิต** อันสมณะให้เจริญ คือ ให้เพิ่มพูน ให้พัฒนาขึ้น.

พระพุทธพจน์ว่า **โย ราโค โส ปหียติ** ความว่า ละกิเลสที่ชื่อว่าราคะด้วยอำนาจย่อมนใจได้ เพราะราคะเป็นข้าศึกของมรรคจิต มรรคจิตเป็นข้าศึกของราคะ ขณะมีราคะ ไม่มีมรรคจิต ขณะมีมรรคจิต ไม่มีราคะ ราคะเกิดขึ้นเมื่อใด ย่อมห้ามมิให้มรรคจิตเกิดขึ้นเมื่อนั้น คือตัดหนทาง มรรคจิตเกิดขึ้นเมื่อใด เมื่อนั้นมรรคจิตก็เพิกถอนราคะพร้อมทั้งรากที่เดียว ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า **ราโค ปหียติ ...**

พระพุทธพจน์ว่า **ปญญา ภาวียติ** ความว่า **มรรคปัญญา** อันวิปัสสนาให้เจริญ คือ ให้เพิ่มพูน ให้พัฒนาขึ้น.

พระพุทธพจน์ว่า **ยา อวิชชา सा ปหียติ** ความว่า ละอวิชชาใหญ่ที่มีมูลแห่งวัฏฏะได้ในฐานะทั้ง ๘ อวิชชาเป็นข้าศึกของมรรคปัญญา มรรคปัญญาก็เป็นข้าศึกของอวิชชา ในขณะมีอวิชชา ไม่มีมรรคปัญญา ในขณะมีมรรคปัญญา ไม่มีอวิชชา อวิชชาเกิดขึ้นเมื่อใด เมื่อนั้นย่อมห้ามมิให้มรรคปัญญาเกิดขึ้น คือตัดหนทาง มรรคปัญญาเกิดขึ้นเมื่อใด เมื่อนั้นมรรคปัญญาก็เพิกถอนอวิชชาพร้อมทั้งรากที่เดียว ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า **อวิชชา ปหียติ.**

สหชาตธรรมทั้งสอง คือ **มรรคจิต** **มรรคปัญญา** พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วด้วยประการฉะนี้^{๕๐}

^{๕๐}มโนรถปुरुณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต (อง.ทก.อ.๒/๓๐-๓๑)

พระพุทธพจน์และอรรถกถาเรื่องธรรมเป็นไปในส่วนแห่งวิชานี้ แสดงไว้ชัดเจนว่า **วิชา** คือ ความรู้วิเศษหรือความสามารถพิเศษ จะเกิดขึ้นได้ ต้องเจริญสมณะและวิปัสสนา เมื่อเจริญและเพิ่มพูนสมณะไปแล้ว จะพัฒนาขึ้นเป็นมรรคจิต แล้วจะละระคาได้ บรรลุ **เจโตวิมุตติ** ในส่วนวิปัสสนานั้นเมื่อเจริญและเพิ่มพูนไปแล้วจะพัฒนาขึ้นเป็นมรรคปัญญา แล้วจะละอวิชาได้ บรรลุ **ปัญญาวิมุตติ**

พระเดชพระคุณหลวงพ่อวัดปากน้ำ **พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)** ได้แสดงพระธรรมเทศนา เรื่อง พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ในระหว่างวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๔๘๘ - ๓ มีนาคม ๒๔๘๙ โดยได้กล่าวถึงการปฏิบัติธรรมเกิดมรรคจิตและมรรคปัญญา ว่า

... เมื่อธรรมกายหยุดนิ่ง **จิตของธรรมกายเป็นมรรคจิต**
ญาณธรรมกายเป็นมรรคปัญญา ธรรมกายเข้าสมาบัติคู่อริยสัง
ต่อไป ดวงใสถึงขนาดตกศูนย์แล้วกลับเป็นโสดาบันบุคคล
แล้วเป็นสกทาคา อนาคา โดยทำนองเดียวกัน จนธรรมกาย
อนาคาตกศูนย์จึงเป็นพระพุทธเจ้า อย่างนี้เรียก **สุคโต ...**

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้กล่าวเรื่องการบรรลุเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติไว้ในหนังสือมุตโตทัย^{๔๒} ว่า

**๑๗. พระอรหันต์ทุกประเภทบรรลุทั้งเจโตวิมุตติ
ทั้งปัญญาวิมุตติ**

^{๔๒}พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มุตโตทัย กรุงเทพมหานคร ศูนย์การพิมพ์ สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา

อะนาสะวัง เจโตวิมุตติง ปัญญาวิมุตติง ทิฏฐุชฺचे
ธัมเม สะยัง อภิญญา สัจฉิกัตวา อุปะสัมปัชชะ วิหะระติ
พระบาลีนี้แสดงว่า พระอรหันต์ทั้งหลายไม่ว่าประเภทใด
ย่อมบรรลุทั้งเจโตวิมุตติ ทั้งปัญญาวิมุตติ ที่ปราศจากอาสวะ
ในปัจจุบัน หาได้แบ่งแยกไว้ว่า ประเภทนั้นบรรลุแต่เจโตวิมุตติ
หรือปัญญาวิมุตติไม่ ที่เกจิอาจารย์แต่งอธิบายไว้ว่า เจโตวิมุตติ
เป็นของพระอรหันต์ผู้ได้สมาธิก่อน ส่วนปัญญาวิมุตติเป็น
ของพระอรหันต์สุขขวิปัสสกผู้เจริญวิปัสสนาล้วนๆ นั้น ย่อม
ขัดแย้งต่อมรรค มรรคประกอบไปด้วยองค์ ๘ มีทั้งสัมมา
ทิฏฐิ ทั้งสัมมาสมาธิ ผู้จะบรรลุวิมุตติธรรม จำต้องบำเพ็ญ
มรรค ๘ บริบูรณ์ มิฉะนั้นก็จะบรรลุวิมุตติธรรมไม่ได้ ไตรสิกขา
ก็มีทั้งสมาธิ ทั้งปัญญา อันผู้จะได้อาสาวิภังคญาณ ต้องบำเพ็ญ
ไตรสิกขาให้บริบูรณ์ทั้ง ๓ ส่วน ฉะนั้นจึงว่า พระอรหันต์
ทุกประเภทต้องบรรลุทั้งเจโตวิมุตติ ทั้งปัญญาวิมุตติ ด้วย
ประการฉะนี้แล ฯ

สมถภูมิ : ธรรมเป็นอารมณ์ของสมถะ

คำว่า “สมถะ” แปลว่า สงบ มีอีกคำหนึ่งที่ใช้เรียกการเจริญภาวนา
ระดับนี้ คือ “สมาธิ” แปลว่า ความมีใจตั้งมั่น ดังนั้น สมถภาวนา/
สมถกัมมัฏฐาน จึงมีความหมายว่า การฝึกฝนอบรมจิตใจให้สงบ
จากนิวรณ์ จนใจผ่องใส และให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง
เป็นเอกัคคตา คือมีอารมณ์เป็นหนึ่งด้วยอำนาจกุศล

พระพุทธองค์ทรงสอนให้เจริญสมาธิ เพราะผู้มีใจตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้
ตามความเป็นจริง ดังปรากฏในสมาธิสูตร^{๓๓} ว่า

เธอทั้งหลายจงเจริญสมาธิ ภิกษุผู้มีใจตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้
ตามความเป็นจริง ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ
นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

การเจริญสมถภาวนา/สมถกัมมัฏฐานนี้ ผู้ปฏิบัติต้องระวางนิวรณ์
อย่าให้นิวรณ์เกิดขึ้นในใจ เพราะถ้านิวรณ์เกิดขึ้นในใจ ใจจะขุ่นมัว
ไม่ผ่องใส ใจก็ไม่ตั้งมั่นเป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง จิตก็ไม่เป็นเอกัคคตา
ส่งผลให้ปัญหาไม่เกิด เปรียบเสมือนน้ำในภาชนะหรือในบ่อที่ขุ่นมัว
ไม่สามารถมองเห็นสิ่งที่มีชีวิตหรือวัตถุภายในภาชนะหรือบ่อได้ ฉะนั้น
ใจที่ขุ่นมัวด้วยนิวรณ์ก็ฉนั้นนั้น นิวรณ์มี ๕ ประการ^{๓๔} ได้แก่

^{๓๓}สมาธิสูตร สังยุตตนิกาย มหาวรรค (ส.มหา.๑๙/๑๖๕๕)

^{๓๔}อังกุตรนิกาย ปัญจกนิบาต (อง.ปญจก.๒๒/๕๑)

- ๑) **ถีนมิทระ** คือ ความง่วง เชื่องซึม จิตใจหดหู่
- ๒) **วิจิกิจฉา** คือ ความลังเลสงสัย
- ๓) **พยาบาท** คือ ความโกรธขัดเคืองใจ
- ๔) **อุทธัจจกุกกุจจะ** คือ ความฟุ้งซ่านวิตกกังวล
- ๕) **กามฉันทะ** คือ ความยินดี พอใจ ยึดติดอยู่ในกามคุณ ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสผัสสทางกาย

ดังนั้น การเจริญสมถภาวนา/สมถกัมมัฏฐานให้ได้ผลดีนั้น จำเป็นต้องมีธรรมที่เป็นอารมณ์ คือ เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้สงบจากนิวรณ์ แล้วทำใจให้ผ่อนคลาย ให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง ให้ใจเป็นเอกัคคตา พระพุทธโฆสะจารย์ได้อธิบายธรรมที่เป็นอารมณ์ในการเจริญสมถะ เรียกว่า**สมถภูมิ**^{๔๕} มีปรากฏในคัมภีร์ปกรณ์วิเศษวิสุทธิมรรค ๔๐ ประการ ได้แก่

- ๑) **กสิณ ๑๐** คือ วัตถุสำหรับเพ่งเพื่ออบรมจิตให้เป็นสมาธิ ได้แก่ **ปฐวีกสิณ** (กสิณสำเร็จด้วยดิน) **อาโปกสิณ** (กสิณสำเร็จด้วยน้ำ) **เตโชกสิณ** (กสิณสำเร็จด้วยไฟ) **วาโยกสิณ** (กสิณสำเร็จด้วยลม) [กสิณ ๔ อย่างนี้ เรียกว่า **ภูตกสิณ**] **นิลกสิณ** (กสิณสำเร็จด้วยสีเขียว) **ปิตกสิณ** (กสิณสำเร็จด้วยสีเหลือง) **โลหิตกสิณ** (กสิณสำเร็จด้วยสีแดง) **โอทาทกสิณ** (กสิณสำเร็จด้วยสีขาว) [กสิณ ๔ อย่างนี้ เรียกว่า **วัณณกสิณ**] **อาโลกกสิณ** (กสิณสำเร็จด้วยแสงสว่าง) และ**อากาสกสิณ** (กสิณที่ว่างเปล่าหรือช่องว่าง)

^{๔๕}สมถภูมิ ๔๐ ปกรณ์วิเศษวิสุทธิมรรค (วิสุทธิ.๑/๑๓๙-๑๔๐)

๒) อสุภะ ๑๐ คือ สภาพซากศพในลักษณะต่างๆ ที่ใช้เป็นอารมณ์ของการเจริญภาวนา ได้แก่ อุทฺธมาตกอสฺสุภะ (ซากศพที่ขึ้นพอง) วินีลทกอสฺสุภะ (ซากศพที่ขึ้นเป็นสีเขียว) วิปฺพทกอสฺสุภะ (ซากศพที่มีแต่หนองแตกออกมา) วิจฺฉิททกอสฺสุภะ (ซากศพที่ถูกกัดเป็นท่อนๆ) วิกขยิตกอสฺสุภะ (ซากศพที่ถูกสัตว์กัดกระจาย) วิกขิตตกอสฺสุภะ (ซากศพที่ทิ้งไว้เรี่ยราด) หตวิกขิตตกอสฺสุภะ (ซากศพที่ถูกลับพื้นทิ้งกระจาย) โลหิตกอสฺสุภะ (ซากศพที่มีโลหิตไหลออก) ปฺพุกกอสฺสุภะ (ซากศพที่เต็มไปด้วยหนอน) และ อฏฺฐิกกอสฺสุภะ (ซากศพที่เป็นกระดูก)

๓) อนุสสติ ๑๐ คือ อารมณ์ที่ควรน้อมระลึกถึงเนืองๆ ได้แก่ พุทฺธานุสสติ (ระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า) ฐัมมานุสสติ (ระลึกถึงคุณของพระธรรม) สังฆานุสสติ (ระลึกถึงคุณของพระสงฆ์) สीलานุสสติ (ระลึกถึงศีลของตน) จาคานุสสติ (ระลึกถึงการบริจาคที่ตนบริจาคแล้ว) เทวตานุสสติ (ระลึกถึงคุณธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา) มรณานุสสติ (ระลึกถึงความตาย) กายคตาสติ (ระลึกถึงร่างกายที่ล้วนแต่ไม่สะอาด) อานาปานสติ (ระลึกถึงลมหายใจเข้าออก) และอุปสมานุสสติ (ระลึกถึงนิพพานอันเป็นที่ดับทุกข์ทั้งปวง)

๔) พรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ สำหรับ
เจริญภavana ได้แก่ เมตตา (ความรักที่มุ่งช่วยให้ผู้อื่นหรือสัตว์อื่น
มีสุข) กรุณา (ความสงสารที่มุ่งช่วยบำบัดทุกข์) มุทิตา (ความพลอย
ยินดีต่อสมบัติของผู้อื่นหรือสัตว์อื่น) และอุเบกขา (ความวางใจ
เป็นกลาง)

๕) อรูปกัมมัฏฐาน ๔ คือ กัมมัฏฐานที่มีรูปธรรมเป็นอารมณ์
ได้แก่ อากาสนัญญาตนะ (อากาศไม่มีที่สุด) วิญญานัญญาตนะ
(วิญญานไม่มีที่สุด) อากิญจัญญาตนะ (ความไม่มีอะไร) และ
เนวสัญญานาสัญญาตนะ (สัญญาที่ละเอียด ซึ่งจะว่ามีสัญญา
ก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่)

๖) อาหาระ ปฏิกุศลสัญญา ๑ คือ การกำหนดความเป็นปฏิกุศล
ในอาหาร

๗) จตุธาตुวัตถาน ๑ คือ การกำหนดธาตุ ๔ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ
ในกายของสัตว์

การที่พระพุทธโฆษาจารย์จัดธรรมที่เป็นอารมณ์ของสมถะ (สมถภูมิ)
ไว้ ๔๐ ประการ ก็เพื่อให้เหมาะสมกับจริต^๖ คือ พื้นฐานของจิต
หรือความประพฤติที่หนักไปด้านใดด้านหนึ่ง มี ๖ อย่าง ได้แก่

^๖จริต ๖ ปกรณ์วิเศษวิสุทธิมรรค (วิสุทธิต.๑/๑๒๗-๑๓๙)

- ๑) รากจิริต ผู้มักรักสวยรักงาม หนักไปทางราคะ
- ๒) โทสจิริต ผู้มักโกรธ ขี้หงุดหงิด หนักไปทางโทสะ
- ๓) โมหจิริต ผู้มักหลงมกมาย หนักไปทางโมหะ
- ๔) สัทธาจิริต ผู้มักเชื่อง่าย หนักไปทางศรัทธา
- ๕) พุทธิจิริต ผู้มักคิดพิจารณา หนักไปทางความรู้
- ๖) วิตกจิริต ผู้มักคิดจับจดฟุ้งซ่าน หนักไปทางวิตกกังวล

กัมมัญฐานที่เหมาะสมกับจิริตแต่ละอย่างนั้น พระพุทธโฆสจารย์แสดงไว้อย่างละเอียดในคัมภีร์ปกรณ์วิเศษวิสุทธิมรรค ว่า

กัมมัญฐาน ๑๑ อย่าง คือ อสุภะ ๑๐ และกายคตาสติ ๑ เหมาะกับคนรากจิริต

กัมมัญฐาน ๘ อย่าง คือ พรหมวิหาร ๔ และวิณณกถิณ ๔ ได้แก่ กถิณสีเขียว กถิณสีเหลือง กถิณสีแดง และกถิณสีขาว เหมาะกับคนโทสจิริต

อาปานสติกัมมัญฐาน เหมาะกับคนโมหจิริตและคนวิตกจิริต

กัมมัญฐาน ๖ คือ อนุสสติ ๖ ข้างต้น ได้แก่ พุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ สีลานุสสติ จาคานุสสติ และเทวตานุสสติ เหมาะกับคนสัทธาจิริต

กัมมัฏฐาน ๔ คือ มรณานุสติ ๑ อุปสมานุสติ ๑ จตุธาตุววัตถาน ๑ และอาหारे ปฏิกุศลสัญญา ๑ เหมาะกับคนพุทธิจริต

กถิกกัมมัฏฐานที่เหลือ ๖ ได้แก่ ปฐวีกถิก อาโปกถิก เตโชกถิก วาโยกถิก อาโลกกถิก อากาสกถิก และอรุปกัมมัฏฐาน ๔ เหมาะกับคนทุกจริต^{๔๗}

ผู้ปฏิบัติสมถภาวนา/สมถกัมมัฏฐาน จนจิตใจสงบจากนิวรณ์ จิตใจจะผ่อนคลาย ตั้งมั่นเป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง เป็นเอกัคคตา จนถึงระดับฌานจิต ตั้งแต่ปฐมฌานขึ้นไป จัดว่าเป็นสัมมาสมาธิ หนึ่งในอริยมรรคมีองค์ ๘

จิตที่เป็นสมาธิระดับปฐมฌานนั้น จะประกอบด้วยองค์คุณ ๕ ประการ คือ **วิตก** (ตรึก) **วิจารณ์** (ตรอง) **ปีติ** (ความอิ่มใจ) **สุข** (สุขใจ) และ**เอกัคคตา** (ความที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง) สามารถกำจัดนิวรณ์ทั้ง ๕ ประการได้ กล่าวคือ **วิตก** กำจัด **ถีนมิทธะ**, **วิจารณ์** กำจัด **วิจิกิจฉา**, **ปีติ** กำจัด **พยาบาท**, **สุข** กำจัด **อุทธัจจกุกกุจจะ** และ**เอกัคคตา** กำจัด **กามฉันทะ**

^{๔๗}กัมมัฏฐานที่เหมาะสมกับจริต ปกรณ์วิเศษวิสุทธิมรรค (วิสุทธิ.๑/๑๔๔-๑๔๕)

วิปัสสนาภูมิ : ธรรมเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา

คำว่า “วิปัสสนา” แปลว่า การเห็นแจ้ง มีอีกคำหนึ่งที่ใช้เรียก การเจริญภาวนาระดับนี้ คือ “ปัญญา” แปลว่า ความรอบรู้ หรือ ความรู้ทั่ว ดังนั้น วิปัสสนาภาวนา/วิปัสสนากัมมัฏฐาน จึงมีความหมายว่า การเจริญปัญญาให้รู้แจ้งเห็นแจ้งในสภาวะธรรม และสังขารตามที่เป็นจริง กล่าวคือ รู้แจ้งเห็นแจ้งในสภาวะธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งได้ เรียกว่า **สังขาร/สังขตะ** ว่าเป็นอนิจจัง (เป็นสภาพไม่เที่ยงต้องเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา) ทุกขัง (เป็นสภาพที่ทนได้ยาก) อนัตตา (เป็นสภาพที่ไม่ใช่ตัวตน) และรู้แจ้งเห็นแจ้งในสภาวะธรรมที่ปัจจัยอะไรๆ ปรุงแต่งไม่ได้ เรียกว่า **วิสังขาร/อสังขตะ** ได้แก่ **พระนิพพานธาตุ** รวมทั้งรู้แจ้งเห็นแจ้งใน**สังขาร** ได้แก่ **ทุกข์** (สภาพที่ทนได้ยาก) **สมุทัย** (เหตุเกิดแห่งทุกข์) **นิโรธ** (สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ) และ**มรรค** (หนทางปฏิบัติเพื่อให้เกิดนิโรธ)

วิปัสสนาภาวนา/วิปัสสนากัมมัฏฐานนี้ มีธรรมที่เป็นอารมณ์ที่เรียกว่า **วิปัสสนาภูมิ**^{๔๘} ที่พระพุทธโฆसाจารย์ได้อธิบายไว้ในคัมภีร์ปกรณ์วิเศษวิสุทธิมรรค มี ๖ ประการ คือ

^{๔๘}วิปัสสนาภูมิ ปกรณ์วิเศษวิสุทธิมรรค (วิสุทธิ.๓/๑๐)

๑) **ขั้น ๕** คือ กองแห่งรูปธรรมและนามธรรม ๕ อย่าง ที่ประชุมรวมกันเข้า ได้แก่ **รูป** (ส่วนที่เป็นร่างกายพร้อมทั้งคุณและอาการ) **เวทนา** (ส่วนที่เป็นการเสวยอารมณ์ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ) **สัญญา** (ส่วนที่เป็นการกำหนดหมายให้จำอารมณ์นั้นๆ ได้) **สังขาร** (ส่วนที่เป็นการปรุงแต่งจิต) และ **วิญญาณ** (ส่วนที่เป็นการรู้แจ้งอารมณ์) ขั้น ๕ นี้ ย่อลงเป็น ๒ คือ รูปธรรมและนามธรรม นามธรรมนั้น ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

๒) **อายตนะ ๑๒** คือ สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ ได้แก่ **จักขายตนะ** (อายตนะคือตา) **รูปลายตนะ** (อายตนะคือรูป) **โสตายตนะ** (อายตนะคือหู) **สัททายตนะ** (อายตนะคือเสียง) **ฆานายตนะ** (อายตนะคือจมูก) **คันธายตนะ** (อายตนะคือกลิ่น) **ชีวหายตนะ** (อายตนะคือลิ้น) **รสายตนะ** (อายตนะคือรส) **กายายตนะ** (อายตนะคือกาย) **โณภูมิจักขายตนะ** (อายตนะคือสิ่งสัมผัสทางกาย) **มนายตนะ** (อายตนะคือใจ) และ **ธัมมายตนะ** (อายตนะคือธรรม) อายตนะ ๑๒ นี้ แบ่งเป็นอายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัสทางกาย ธรรมารมณ์

๓) **ธาตุ ๑๘** คือ สิ่งที่ทรงสภาวะของตนไว้ ได้แก่ **จักขุธาตุ** (ธาตุคือจักขุปสาท) **รูปรธาตุ** (ธาตุคือรูปารมณ์) **จักขุวิญญาณธาตุ** (ธาตุคือจักขุวิญญาณ) **โสตธาตุ** (ธาตุคือโสตปสาท) **สัทธาตุ** (ธาตุคือสัททารมณ์) **โสตวิญญาณธาตุ** (ธาตุคือโสตวิญญาณ)

ฆานธาตุ (ธาตุคือฆานปสาท) **คันธธาตุ** (ธาตุคือคันธารมณ) **ฆานวิญญานธาตุ** (ธาตุคือฆานวิญญาน) **ชีวหาธาตุ** (ธาตุคือชีวหาปสาท) **รสธาตุ** (ธาตุคือรสารมณ) **ชีวหาวิญญานธาตุ** (ธาตุคือชีวหาวิญญาน) **กายธาตุ** (ธาตุคือกายปสาท) **โณภูฏัพพธาตุ** (ธาตุคือโณภูฏัพพารมณ) **กายวิญญานธาตุ** (ธาตุคือกายวิญญาน) **มโนธาตุ** (ธาตุคือมโน) **ธัมมธาตุ** (ธาตุคือธรรมารมณ) และ**มโนวิญญานธาตุ** (ธาตุคือมโนวิญญาน)

๔) **อินทริย์ ๒๒** คือ สิ่งที่เป็นใหญ่ในการทำกิจของตน ได้แก่ **จักขุนทริย์** (อินทริย์คือจักขุปสาท) **โสตินทริย์** (อินทริย์คือโสตปสาท) **ฆานินทริย์** (อินทริย์คือฆานปสาท) **ชีวหินทริย์** (อินทริย์คือชีวหาปสาท) **กายินทริย์** (อินทริย์คือกายปสาท) **มโนทริย์** (อินทริย์คือใจ) **อิตถินทริย์** (อินทริย์คืออิตถิภาวะ) **ปุริสินทริย์** (อินทริย์คือปุริสภาวะ) **ชีวัตินทริย์** (อินทริย์คือชีวิต) **สุขินทริย์** (อินทริย์คือสุขเวทนา) **ทุกขินทริย์** (อินทริย์คือทุกขเวทนา) **โสมนัสสินทริย์** (อินทริย์คือโสมนัสเวทนา) **โทมนัสสินทริย์** (อินทริย์คือโทมนัสเวทนา) **อุเปกขินทริย์** (อินทริย์คืออุเบกขาเวทนา) **สัทธินทริย์** (อินทริย์คือศรัทธา) **วิริยินทริย์** (อินทริย์คือวิริยะ) **สตินทริย์** (อินทริย์คือสติ) **สมาธิทริย์** (อินทริย์คือสมาธิ) **ปัญญาทริย์** (อินทริย์คือปัญญา) **อนัญญาตัญญูสสามิตินทริย์** (อินทริย์ของผู้ปฏิบัติด้วยมุ่งว่าเราจักรู้สัจธรรมที่ยังไม่ได้รู้ ได้แก่ โสดาปัตติมรรคญาณ) **อัญญาทริย์** (อินทริย์คืออัญญา ได้แก่

ญาณ ๖ ในท่ามกลาง คือ โสดาปัตติมรรคญาณ ถึงอรหัตตมรรคญาณ) และอัญญาตาวินทรีย์ (อินทรีย์ของผู้รู้ทั่วถึงแล้ว ได้แก่ อรหัตตผลญาณ)

๕) อริยสัจ ๔ คือ ความจริงอันประเสริฐ ได้แก่ ทุกข์ (สภาพที่ทนได้ยาก) สมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) นิโรธ (สภาวะที่ทุกข์ดับและเพราะเหตุดับ) มรรค (ข้อปฏิบัติเพื่อให้เกิดนิโรธ)

๖) ปฏิจจสมุปบาท คือ ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น ได้แก่ อวิชชาปัจจัย สงขารา (เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี) สงขารปัจจัย วิญญาณ (เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี) วิญญาณปัจจัย นามรูป (เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี) นามรูปปัจจัย สฬายตนะ (เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะ คืออายตนะ ๖ จึงมี) สฬายตนะปัจจัย ผัสสะ (เพราะอายตนะ ๖ เป็นปัจจัย ผัสสะ คือสัมผัส จึงมี) ผัสสะปัจจัย เวทนา (เพราะสัมผัสเป็นปัจจัย เวทนา คือการเสวยอารมณ์ จึงมี) เวทนาปัจจัย ตณฺหา (เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตณฺหา คือความทะยานอยาก จึงมี) ตณฺหาปัจจัย อุปาทาน (เพราะตณฺหาเป็นปัจจัย อุปาทาน คือความยึดมั่น จึงมี) อุปาทานปัจจัย ภโว (เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี) ภพปัจจัย ชาติ (เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติ คือความเกิด จึงมี) ชาติปัจจัย ชรามรณะ (เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา คือความแก่ มรณะ คือความตาย จึงมี) โสภปริเทวทุกขโทมนสสุขปายาสา สมุทฺถิ (ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส และความคับแค้นใจ ก็มีพร้อม) เอวมตฺตสฺส เภวลสฺส

ทุกขกขนุทธสฺส สมุทโย โหติ (ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้
จึงมีด้วยประการฉะนี้)

การเจริญวิปัสสนากาวนา/วิปัสสนากัมมัฏฐานนี้ พระพุทธโฆสอาจารย์
ได้อธิบายให้ปฏิบัติตามวิสุทธิ ๗^{๔๔} ว่า

วิสุทธิ ๒ นี้ คือ สีลวิสุทธิและจิตตวิสุทธิ เป็นมูล
(รากเหง้า) ของปัญญา

วิสุทธิ ๕ นี้ คือ ทิฐิวินิสิทวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคา
มัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ และ
ญาณทัสสนวิสุทธิ เป็นสรณะ (เป็นตัว) ของปัญญา

จากอรรถาธิบายนี้จะเห็นว่า การเจริญวิปัสสนากาวนา/วิปัสสนากัมมัฏฐานที่พระพุทธโฆสจารย์อธิบายนั้น ให้ปฏิบัติตามวิสุทธิ ๗ คือ ธรรมปฏิบัติที่เป็นเครื่องชำระให้ผู้ปฏิบัติบริสุทธิ์ โดยปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆ ไปตามลำดับ จนบรรลุมรรค ผล นิพพาน กล่าวคือ เริ่มต้นที่ชำระศีลให้บริสุทธิ์ เป็นศีลวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งศีล) แล้วเจริญสมถกาวนา/สมถกัมมัฏฐานเพื่ออบรมจิตใจให้สงบจากนิวรณ์ ให้ผ่องใสและให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคงจนถึงระดับฌานจิต ตั้งแต่ปฐมฌานขึ้นไป เป็นจิตตวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งจิต) ทั้งศีลวิสุทธิและจิตตวิสุทธินี้ เป็นรากเหง้าของการเจริญวิปัสสนา คือเป็นบาทฐานในเจริญวิปัสสนาให้ได้ผลดี

^{๔๔}วิสุทธิ ๗ ปกรณ์วิเศษวิสุทธิมรรค (วิสุทธิ.๗/๑๐)

ต่อจากนั้นเจริญวิปัสสนากาวนา/วิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยการ
เจริญปัญญาด้วยการเห็นแจ้งรู้แจ้งในนามรูปตามที่เป็นจริงว่า
เป็นอนิจจัง (เป็นสภาพไม่เที่ยงต้องเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา)
ทุกขัง (เป็นสภาพที่ทนได้ยาก) อนัตตา (เป็นสภาพไม่ใช่ตัวตน)
นี่เป็น**ทวิภูมิจิต** (ความหมจดจดแห่งความเห็น) ลำดับต่อมา
เจริญ**กัณหาวิตรณวิสุทธิ** (ความหมจดจดแห่งญาณเป็นเหตุข้าม
พ้นความสงสัย) ด้วยการเห็นแจ้งรู้แจ้งเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดนามรูป
แล้วสิ้นความสงสัย ต่อไปเจริญ**มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ**
(ความหมจดจดแห่งญาณที่รู้แจ้งเห็นแจ้งว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง)
กล่าวคือ เมื่อเห็นไตรลักษณ์ เห็นความเกิดดับแห่งนามรูป
(อุทยัพพยานุปัสสนา หรือตรุณวิปัสสนา คือวิปัสสนาญาณอ่อนๆ)
จนเห็นแต่ความดับ (กัณหาญาณ) เกิดวิปัสสนูปกิเลส และละ
วิปัสสนูปกิเลสนั้นได้ เพราะเห็นว่ามีใช่ทาง ขึ้นต่อไปเจริญ
ปฏิบัติทาญาณทัสสนวิสุทธิ (ความหมจดจดแห่งญาณที่รู้แจ้งเห็น
แจ้งทางดำเนิน) คือเมื่อเจริญวิปัสสนาญาณเป็นลำดับ ถึงมฤตยุตุ-
กัมยตาญาณ ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ สังขารุเปกขาญาณ และลัจจา-
นุโลมิกญาณ อันเป็นที่สุดแห่งวิปัสสนาญาณแล้ว แต่นี้จะเกิด
โคตรภูญาณ ซึ่งเป็นหัวข้อแห่งความเป็นปुरुชนกับความเป็น
อริยบุคคล สุดท้ายเจริญ**ญาณทัสสนวิสุทธิ** (ความหมจดจดแห่ง
ญาณทัสสนะ) กล่าวคือ ในลำดับแห่งอนุโลมิกญาณ โคตรภูจิตยึด
หน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ **มรรคจิต**และ**มรรคปัญญา**เกิดขึ้น
ในลำดับของโคตรภูจิต เมื่อมรรคจิตและมรรคปัญญาเกิดและ

ยึดหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ แหวงตลอดในพระอริยสัจ ๔ ด้วยญาณ ๓ คือ สัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณแล้ว ย่อมทำลายอวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน และกำจัดสังโยชน้อย่างน้อย ๓ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสัสสัพพตปรามาส ได้โดยเด็ดขาดเป็นสมุจเฉตปหานแล้ว ผลจิตอันหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ก็เกิดขึ้นในขณะนั้น เข้าผลสมาบัติไป เป็นพระโสดาบัน แต่ถ้ากำจัดสังโยชน์ได้ทั้งหมด ๑๐ ประการ เป็นสมุจเฉตปหาน ก็เป็นพระอรหันต์ชีลาสพ

การเจริญวิปัสสนากาวนา/วิปัสสนากัมมัฏฐานผ่านทิวฏฐิวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ถึงปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ นั้น วิปัสสนาปัญญาที่เป็นโลกียปัญญา กล่าวคือ เป็นปัญญาที่สัมปยุตด้วยโลกียมรรคย่อมเกิดและเจริญขึ้นเป็นบาทฐานนำไปสู่การเจริญโลกุตตรปัญญา คือ ปัญญาที่สัมปยุตด้วยโลกุตตรมรรค ได้แก่ มรรคญาณ คือ ญาณในอริยมรรค ๔ ได้แก่ โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค ชื่อว่าญาณทัสสนวิสุทธิ

ดังนั้น กัลยาณบุคลชนผู้เห็นภัยของการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏนี้แล้ว ไม่พึงประมาทในธรรมทั้งปวง พึงตั้งใจศึกษาสัมมาปฏิบัติตามรอยบาทพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า และอรหันตสาวกจากพระพุทธพจน์และธรรมภาษิตที่ได้รวบรวมประมวลมาแสดงไว้ข้างต้น กล่าวโดยสรุป คือ การศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขา คือ

ศีล สมาธิ ปัญญา กระจายรายละเอียดเป็น**อริยมรรคมีองค์ ๘**
 กล่าวคือ **เจริญศีลสิกขา** อันประกอบด้วยอริยมรรค ๓ ข้อ คือ
สัมมาวาจา (วจีสุจริต ๔) **สัมมากัมมันตะ** (กายสุจริต ๓) และ
สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) **เจริญสมาธิ/สมณะ/จิตตสิกขา**
 อันประกอบด้วยอริยมรรค ๓ ข้อ คือ **สัมมาวายามะ** (สัมมัปปธาน ๔)
สัมมาสติ (สติปัญญาน ๔) และ**สัมมาสมาธิ** (รูปฌาน ๔) **เจริญปัญญา/**
วิปัสสนา/ปัญญาสิกขา อันประกอบด้วยอริยมรรค ๒ ข้อ คือ
สัมมาทิฐิ (อริยสัจ ๔) และ**สัมมาสังกัปปะ** (กุศลวิตก ๓) จน
 แก่กล้าขึ้นเป็น**มรรคญาณ** และเมื่อ**อริยมรรคสมังคิบุคคล** คือ
 บุคคลผู้พร้อมเพียงด้วยอริยมรรคที่แก่กล้าขึ้นเป็น**มรรคญาณ**
เจริญสมณธรรมจนโสดาปัตติมรรคเกิดและปราบหนังโยชนได้ ๓ อย่าง
 คือ ตักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สีลพทปรามาส พร้อมทั้งทำทิฐิอนุสัย
 วิจิกิจฉาอนุสัย ให้สิ้นไปแล้ว เข้าผลสมาบัติ **โสดาปัตติผล**
 เกิดขึ้น เป็น**พระโสดาบัน** ถ้าเจริญสมณธรรมจน**สกทาคามิมรรค**
 เกิดและปราบหนังโยชนได้ ๓ เหมือนพระโสดาบันแล้ว ยังละ
 กามราคสังโยชน และปฏิฆสังโยชนส่วนหยาบๆ ได้ พร้อมทั้ง
 ทำกามราคานุสัยและปฏิฆานุสัยส่วนหยาบๆ ให้สิ้นไป นั่นคือ
 ทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางได้แล้ว เข้าผลสมาบัติ **สกทาคามิผล**
 เกิดขึ้น เป็น**พระสกทาคามี** ถ้าเจริญสมณธรรมจน**อนาคามิมรรค**
 เกิดและปราบหนังโยชนได้อีก ๒ คือ กามฉันทะและพยาบาท
 หรือละกามราคสังโยชนและปฏิฆสังโยชนส่วนละเอียดๆ ได้
 พร้อมทั้งทำกามราคานุสัยและปฏิฆานุสัยส่วนละเอียดๆ ให้สิ้นไป

แล้วเข้าผลสมาบัติ **อนาคามี**ผลเกิดขึ้น เป็น**พระอนาคามี** แต่ถ้า
เจริญสมณธรรมจน**อรหัตตมรรค**เกิดและปราบหงส์โยชน์อีก ๕
ที่เหลือ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทัจจะ และอวิชชา
พร้อมทั้งทำมานานุสัย ภวราคานุสัย อวิชชานุสัย ให้สิ้นไปแล้ว
เข้าผลสมาบัติ อรหัตตผลเกิดขึ้น เป็น**พระอรหันต์** **ชีณาสพ**
(พระอริยบุคคลหลายท่านเจริญสัมมาปฏิบัติจนเกิดอรหัตตมรรค
แล้วปราบหงส์โยชน์ได้ทั้ง ๑๐ อย่างพร้อมกันเลยทีเดียวทีเดียวก็มี) สิ้น
กิเลสอาสวะ บรรลุถึง**พระนิพพาน** เป็นสภาวะที่เที่ยง เป็นบรมสุข
เป็นอมตธรรม เป็นธรรมเกษมที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง ไม่ต้อง
มาเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

วิธีเจริญภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน

โดย หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี

(สด จนทสโร)

และ พระเทพญาณมงคล วิ. (เสริมชัย ชยมงคล)

วิธีนั่งและเจริญสมถภาวนาจนถึงอนุปัสนา^{๕๐}

ต่อแต่นี้ไปก็ต้องนั่งสมาธิกัน บาลีว่า นิสีทติ ปรลลนัง อากุชิตวา ให้นั่งคู้บัลลังก์ขัดสมาธิเท้าขวาทับขาซ้าย มือขวาทับมือซ้าย เว้นหัวแม่มือทั้งสองให้ห่างกันสององคุลี คือหัวแม่มือซ้ายจดกับปลายนิ้วชี้ขวา แล้วตั้งกายให้ตรง คือวัดตั้งแต่ปลายนิ้วชี้ขวาของเท้าขวาลงถึงกลางลูกสะบ้าของหัวเข่าขวานั้น แล้วเอาเครื่องวัดนั้น จดลงที่ตรงบนตาคู่มาขวา แล้วเอาเครื่องวัดอีกข้างหนึ่งจดเข้าที่ใต้ลูกคาง นี่เป็นส่วนของกายตรงเรียก อูชฺฐุ กายํ ปณิธาย ตั้งกายให้ตรง ปริมุขํ สติ อูปุฏฺฐเปตฺวา เข้าไปตั้งสติไว้ให้มีน้ารอบ คือเข้าไปตั้งสติไว้ไม่ให้เผลอ (ตรงกับพระชินาสพ ผู้เป็นสติวินัย มีสติทุกเมื่อ) นี่เป็นทางไปของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ สติไม่เผลอ

^{๕๐}หลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนทสโร) (๒๕๒๘) *ชีวประวัติ ผลงาน และรวมพระธรรมเทศนา ๖๓ กัณฑ์* พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร พิมพ์ที่เทคนิค ๑๕

จากปริกรรมภาวนา และปริกรรมนิมิต ให้ติดกันไม่แยกแตกจากกัน นี้แลเป็นของสำคัญในเรื่องที่จะเป็นหรือไม่เป็น สติไม่เปลอจากปริกรรมทั้งสอง ปริกรรมว่า “สัมมาอะระหัง” นี้เรียกว่า **ปริกรรมภาวนา** กำหนดเครื่องหมายให้ใสเหมือนเพชรลูกที่เจียรระโนแล้ว ไม่มีขนแมวโตเท่าแก้วตา ประมาณเท่าวงของตาดำใสขาวเหมือนกระจกที่ส่องเงาหน้า ล้วนฐานกลมรอบตัวไม่มีตำหนิ เรียบรอบตัวเหมือนดวงแก้วกายสิทธิ์ นี้เรียกว่า **ปริกรรมนิมิต** ปริกรรมทั้งสองนี้พรากจากกันไม่ได้ ต้องให้ติดกันอยู่เสมอในอิริยาบถทั้งสี่ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ไม่เปลอ ให้มีสติอยู่เสมอไม่ให้ขาด

เมื่อเห็นดวงนิมิตเกิดเป็นดวงใสขึ้นแล้ว ให้หยุดปริกรรมภาวนา พงอยู่ทีกลางดวงนั้น แล้วทำใจให้หยุดในหยุด ทีกลางดวงนั้นมีจุดเป็นเครื่องหมาย (จุดนี้ประมาณเท่าเมล็ดโพธิ์เมล็ดไทร หรือเท่าปลายเข็ม เป็นศูนย์กลางดวงใส) ให้ใสหนักขึ้นทุกที จนเป็นรัศมีคือแสงสว่าง ถ้าไม่หยุดให้ปริกรรมภาวนาไว้ว่า “สัมมาอะระหัง” ร้อยครั้งพันครั้ง หยุดอยู่ที่เดิยวตั้งจะอธิบายข้างหน้าเป็นลำดับไป

วิธีทำสมถวิปัสสนาต้องมี**ปริกรรมภาวนา**กับ**ปริกรรมนิมิต** เป็นคู่กัน **ปริกรรมนิมิต**ให้กำหนดเครื่องหมายเข้า ดวงใสเหมือนกับเพชรลูกที่เจียรระโนแล้ว ไม่มีขนแมว โตเท่าแก้วตา ผู้หญิงกำหนดเข้าปากช่องจุมุกซ้าย ผู้ชายกำหนดเข้าปากช่องจุมุกขวา อย่าให้ล้า

ให้เหลือม ใจ^{๕๑} ของเราที่ยึดไปยึดมา แวบไปแวบมา ให้เข้าไป
อยู่เสียในบริกรรมนิมิตปากช่องจุมุกหญิงซ้ายชายขวา ช่างนอก
ดวงโตเท่าแก้วตา ช่างในดวงโตเท่าเมล็ดพุทธรักษา ไสขาวเหมือน
กระจกส่องเงาหน้า หญิงกำหนดปากช่องจุมุกซ้าย ชายกำหนด
ปากช่องจุมุกขวา ให้บริกรรมภาวนาประคองบริกรรมนิมิตนั้น
ไว้ว่า “สัมมา อะระหัง” ตรีถึงดวงที่ใส ใจหยุดอยู่กลางดวงที่ใส
“สัมมา อะระหัง” ตรีถึงดวงที่ใส ใจหยุดอยู่กลางดวงที่ใส “สัมมา
อะระหัง” ตรีถึงดวงที่ใส ใจหยุดอยู่กลางดวงที่ใส นิ่งอยู่ที่นั่น
นี้ฐานที่ ๑

ฐานที่ ๒ เลื่อนไปที่เพลาตาหญิงอยู่ซีกข้างซ้าย ชายอยู่ซีกข้างขวา
ตรงหัวตาที่มูลตาออกตามช่องลมหายใจเข้าออกข้างใน แล้วให้
บริกรรมประคองเครื่องหมายที่เพลาตานี้ว่า “สัมมาอะระหัง สัมมา
อะระหัง สัมมาอะระหัง” ๓ ครั้ง แบบเดียวกัน

---

^{๕๑}... อะไรที่เรียกว่า “ใจ” เห็นอย่าง ๑ จำอย่าง ๑ คิดอย่าง ๑ รู้อย่าง ๑ สืออย่างนี้รวมเข้าเป็นจุด
เดียวกัน นั่นแหละเรียกว่า “ใจ”

อยู่ที่ไหน? อยู่ที่เบาะน้ำเลี้ยงหัวใจ คือ ความเห็นอยู่ที่ท่ามกลางกาย ความจำอยู่ที่ท่ามกลาง
เนื้อหัวใจ ความคิดอยู่ที่ท่ามกลางดวงจิต ความรู้อยู่ที่ท่ามกลางดวงวิญญาณ

เห็น จำ คิด รู้ ๔ ประการนี้หมดทั้งร่างกาย ส่วนเห็นเป็นต้นของรู้ ส่วนจำเป็นต้นของเนื้อหัวใจ
ส่วนคิดเป็นต้นของดวงจิต ส่วนรู้เป็นต้นของดวงวิญญาณ

ดวงวิญญาณเท่าดวงตาดำข้างใน อยู่ในกลางดวงจิต ดวงจิตเท่าดวงตาดำข้างนอก อยู่ในกลาง
เนื้อหัวใจ ดวงจำกว้างออกไปอีกหน่อยหนึ่ง เท่าดวงตาทั้งหมด ดวงเห็นอยู่ในกลางกาย โตกว่าดวงตา
ออกไป นั่นเป็นดวงเห็น ดวงเห็นนั่นแหละ ชาติเห็นอยู่ศูนย์กลางกายนั้น นั่นแหละเรียกว่าเห็น
เห็นอยู่ในธาตุเห็นนั้น ดวงจำ ชาติจำอยู่ในศูนย์กลางดวงนั้น ความจำอยู่ที่นั่น ดวงคิด ชาติคิด
อยู่ศูนย์กลางดวงนั้น ดวงรู้ ชาติรู้อยู่ในศูนย์กลางดวงนั้น เห็น จำ คิด รู้ ๔ อย่างนี้แหละ เอาเข้ามารวม
เป็นจุดเดียวกัน เรียกว่า “ใจ” (หลวงพ่อดปากน้ำ)

เลื่อนเครื่องหมายตรงลำดับเพลตาเข้าไปที่กลางกึ่งศีรษะข้างใน
ไม่ให้ค่อนซ้ายขวาหน้าหลังล่างบน กลางกึ่งพอดี ที่นี่เรียกว่า
ฐานที่ ๓ แล้วบริกรรมประคองเครื่องหมายที่กลางกึ่งศีรษะข้างในว่า
“สัมมาอะระหัง สัมมาอะระหัง สัมมาอะระหัง” ๓ ครั้ง ตรงนี้
มีลัทธิพิธี ต้องกลับตาไปข้างหลัง ให้ตาค้างเหมือนคนชกจะตาย
เราหลับตาอยู่ซ้อนขึ้นข้างบน เหลือบขึ้นข้างบน เหลือบไปๆ จนค้างแน่น
ให้ความเห็นกลับไปข้างหลังแล้วค่อยๆ ให้เห็นกลับเข้าข้างใน

พอตากลับเข้าข้างในก็เลื่อนเครื่องหมายจากฐานที่ ๓ นี้ไปฐานที่ ๔
ที่ปากช่องพาดานที่รับประทานอาหารสำคัญ อย่าให้ล้าให้เหลื่อม
พอดี แล้วบริกรรมประคองเครื่องหมายในฐานที่ ๔ นั้นว่า
“สัมมาอะระหัง สัมมาอะระหัง สัมมาอะระหัง” ๓ ครั้ง

แล้วก็เลื่อนเครื่องหมายจากฐานที่ ๔ ไปฐานที่ ๕ ที่ปากช่องคอ
เหนือลูกกระเดือก เหมือนกลางกึ่งปากกล้วยแก้ว ตั้งไว้ปากช่องคอ
บริกรรมประคองเครื่องหมายที่ปากช่องคอนั้นว่า “สัมมาอะระหัง
สัมมาอะระหัง สัมมาอะระหัง” ๓ ครั้ง

แล้วเลื่อนเครื่องหมายลงไปฐานที่ ๖ กลางตัว สุดลมหายใจเข้าออก
สะดือทะเลหลัง ขวาทะลุซ้าย กลางกึ่งข้างใน ตรงกลางดวงธรรม
ที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ที่ใจหยุดนั้นทีเดียว ตั้งตรงนั้น เอาใจของเรา
จรดเข้าที่ดวงใส่นั้น แล้วบริกรรมภาวนาว่า “สัมมาอะระหัง สัมมา
อะระหัง สัมมาอะระหัง” ๓ ครั้ง

แล้วถอยหลังจากฐานที่ ๖ มาที่เหนือกลางตัวเรานี้ขึ้นมา ๒ นิ้วมี
ฐานนั้นเรียกว่า ฐานที่ ๗

ฐานที่ ๗ นั้นมีศูนย์ ๕ ศูนย์ ๑. ศูนย์กลาง ๒. ศูนย์ข้างหน้า ๓. ศูนย์
ข้างขวา ๔. ศูนย์ข้างหลัง ๕. ศูนย์ข้างซ้าย ศูนย์กลางคืออากาศธาตุ
ศูนย์ข้างหน้า-ธาตุน้ำ ศูนย์ข้างขวา-ธาตุดิน ศูนย์ข้างหลัง-ธาตุไฟ
ศูนย์ข้างซ้าย-ธาตุลม เครื่องหมายใต้สะอาดตรงช่องอากาศกลาง
ตรงนั้นเรียกว่า “ศูนย์”

ทำไมถึงเรียกว่า “ศูนย์” ตรงนั้นเวลาสัตว์ไปเกิดมาเกิดแล้วก็มา
อยู่ในที่ลับ อยู่ในกลางดวงนั้น กายละเอียดอยู่ในกลางดวงนั้น
เมื่อพ่อแม่ประกอบธาตุกรรมลูกส่วนเข้าแล้วก็ตกศูนย์ทีเดียว
พอดตกศูนย์ก็ลอยขึ้นมาเหนือกลางตัว ๒ นิ้วมีโตะท่าฟองไข่แดง
ของไข่ไก่ใตเป็นกระจกส่องเงาหน้า นี่มันจะเกิดละ ตรงนั้นเรียกว่า
“ศูนย์”

ศูนย์นั้นเป็นสำคัญนัก จะเกิดมาในมนุษย์โลกก็ต้องเกิดด้วยศูนย์นั้น
จะไปนิพพานก็ต้องเข้าศูนย์นั้นไปเหมือนกัน จะไปสู่มรรคผลนิพพาน
ก็เข้าศูนย์นั้นเหมือนกัน แบบเดียวกัน

จะตายจะเกิดเดินตรงกันข้าม ถ้าว่าจะเกิดก็ต้องเดินนอกออกไป
ถ้าว่าจะไม่เกิดก็ต้องเดินเข้าไป กลางเข้าไว้ หยุดเข้าไว้ ไม่คลาด
เคลื่อนนี้ตายเกิดอย่างนี้ ใ้รู้จักหลักอย่างนี้ เมื่อรู้จักหลักดังนี้

แล้วก็รู้ทีเดียว พอรุ่งขึ้นเช้านี้ ที่ใจเรารุ่นวายอยู่นี้ มันทำอะไร? มันต้องการจะเวียนว่ายตายเกิด ถ้าใจเรานิ่งอยู่ในกลางนั้น มันจะเลิกเวียนว่ายตายเกิด เราก็รู้ตัวของเรายู่ เราไม่ต้องง้อใคร เรารู้แล้ว เราเรียนแล้ว เราเข้าใจแล้ว เราต้องทำใจของเราให้หนึ่งทำใจให้หยุดอยู่ศูนย์กลางนั้น กลางของกลางๆ ซ้าย-ขวา-หน้า-หลัง-ล่าง-บน-นอก-ใน ไม่ไป เข้ากลางของกลางๆ นิ่งแน่นหนักขึ้น พอถูกส่วนเข้าเท่านั้น เห็นดวงใสแจ่มบังเกิดขึ้น เทอดวงจันทร์ดวงอาทิตย์

ดวงนั้นแหละเรียกว่า “ดวงธัมมานุปัสสนาสติปัญญา” หรืออีกนัยหนึ่ง ดวงนั้นเรียกว่า “ดวงปฐมมรรค” หนทางเบื้องต้นมรรค ผล นิพพาน ถ้าจะไปสู่มรรค ผล นิพพาน ต้องเข้ากลางดวงนั้นแห่งเดียว ไปได้ทางเดียวทางอื่นไม่มี เมื่อเข้ากลางดวงศูนย์กลางนั้นได้แล้ว เรียกว่า ปฐมมรรค นัยหนึ่ง อีกนัยหนึ่งดวงนั้นนั่นแหละ เรียกว่า “เอกายนมรรค” แปลว่า หนทางเอก ไม่มีโท สองไม่มี แปลว่า หนทางหนึ่ง สองไม่มี หนึ่งทีเดียว

ดวงนั้นแหละ เรียกว่า “ธัมมานุปัสสนาสติปัญญา” เป็นทางไปของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ทั้งหมดในสากลโลกในสากลธรรม พระพุทธเจ้าพระอรหันต์จะเข้าไปสู่นิพพาน ต้องไปทางนี้ทางเดียว ไม่มีทางแตกแยกจากกัน ไปแนวเดียวทางเดียวกันหมดแต่ว่าการไปนั้น บางท่านเร็ว บางท่านช้า ไม่เหมือนกัน คำที่ว่าไม่เหมือนกันนี้แหละ ถึงจะได้ชื่อว่าไม่ช้ากัน คำว่าไม่ช้ากันเพราะเร็วกว่ากัน

ช้ากว่ากัน แล้วแต่นิสัยวาสนาของตนที่สั่งสมอบรมไว้ แต่ว่า
ทางไปนั้นเป็นทางเดียวกันหมด เป็นเอกายนมรรค หนทางเส้นเดียว
เมื่อจะไปต้องหยุด นี่ก็แปลก ทางโลกเขาจะไปต้องขึ้นเรือบินรถยนต์
รถยนต์ไป จึงจะเร็วจึงจะถึง แต่ทางธรรมไม่เป็นเช่นนั้น เมื่อจะไป
ต้องหยุด ถ้าหยุดจึงจะเร็วจึงจะถึง นี่แปลกอย่างนี้ ฉะนั้น ต้องเอาใจ
หยุด จึงจะเร็วจึงจะถึง หยุดอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์
พอหยุดถูกส่วนก็เห็นดวงใส ดวงใสนั่นแหละเรียกว่า “เอกายนมรรค”
หรือเรียกว่า “ปฐมมรรค” หรือเรียกว่า “ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน”
โตเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ใจก็หยุดนิ่งอยู่กลางดวงนั้น

พอหยุดนิ่งถูกส่วนเข้าเท่านั้น หยุดโนหยุดๆ กลางของหยุดเรื่อย
เข้าไป กลางของกลางๆๆๆ ที่หยุดนั้นพอถูกส่วนเข้า เห็นดวงอีก
ดวงหนึ่งเท่าๆ กัน อยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานนั้น เรียก
ว่า **ดวงศีล** หยุดอยู่กลางดวงศีลนั้น พอถูกส่วนเข้า เห็นอีกดวงหนึ่ง
เท่าๆ กัน เรียกว่า **ดวงสมาธิ** หยุดอยู่กลางดวงสมาธินั้น พอถูกส่วน
เข้า เห็นอีกดวงหนึ่งเรียกว่า **ดวงปัญญา** ดวงเท่าๆ กัน หยุดอยู่กลาง
ดวงปัญญานั้น พอถูกส่วนเข้า เห็นอีกดวงหนึ่ง เรียกว่า **ดวงวิมุตติ**
ใสละเอียดยิ่งขึ้นไป หยุดอยู่กลางดวงวิมุตตินั้น พอถูกส่วนเข้า
เห็นอีกดวงหนึ่งเรียกว่า **ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ** หยุดอยู่กลางดวง
วิมุตติญาณทัสสนะ พอถูกส่วนเข้า เห็นตัวกายมนุษย์ของเราที่นอน
ฝันออกไป ที่ไปเกิดมาเกิด เขาเรียกว่า **กายมนุษย์ละเอียด** พอเรา
ไปเห็นเข้าเท่านั้น เรารู้ได้ทีเดียวว่า อ้อ! กายนี้เวลาฝัน เราเคยเห็น

เคยไปกับมันในเวลาทำกิจหน้าที่ฝัน เวลาตื่นแล้วไม่รู้มันไปอยู่ที่ไหน
บัดนี้เรามาเห็นแล้ว อยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัตสนะนั่นเอง

เมื่อเห็นแล้ว ก็ให้กายมนุษย์ละเอียดนั้นนั่งเข้าเหมือนกายมนุษย์
หยาบข้างนอกนี้ เมื่อนั่งถูกส่วนเข้าแล้ว ใจมนุษย์ละเอียดก็หยุดนิ่ง
อยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด พอถูกส่วน
เข้า หยุดถูกส่วนเข้าเท่านั้น ก็เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัญญา
หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัญญา พอถูกส่วนเข้าก็เห็น
ดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่
กลางดวงสมาธิ พอถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลาง
ดวงปัญญาถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัตสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณ
ทัตสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็นกายทิพย์

ให้กายทิพย์นั่งแบบเดียวกับกายมนุษย์ละเอียดนั้น ใจของกายทิพย์
หยุดนิ่งอยู่กับศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ พอถูก
ส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัญญา หยุดอยู่กลางดวงธัมมา
นุปัสสนาสติปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล
ถูกส่วนเข้าเห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า
เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ
หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัตสนะ
หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัตสนะ ถูกส่วนเข้า เห็นกายทิพย์
ละเอียด

ใจกายทิพย์ละเอียดก็นิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็น
กายทิพย์ละเอียด ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน
หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล
หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลาง
ดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า
เห็นดวงวิมุตติญาณทัตสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัตสนะ
ถูกส่วนเข้า เห็นกายรูปพรหม

ใจกายรูปพรหมก็นิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหม
พอถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ใจกายรูปพรหม
เมื่อหยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า
เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่
กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า
เห็นดวงวิมุตติญาณทัตสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัตสนะ
ถูกส่วนเข้า เห็นกายรูปพรหมละเอียด

ใจกายรูปพรหมละเอียดหยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็น
กายรูปพรหมละเอียด ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน
หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล
หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้าเห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลาง

ดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติหยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า
เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ
ถูกส่วนเข้า ก็เห็น**กายอรูปพรหม**

ใจกายอรูปพรหมก็หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็น
กายอรูปพรหม พอถูกส่วนเข้า ก็เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัญญา
หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัญญา ถูกส่วนเข้า
เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่
กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า
เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ
ถูกส่วนเข้า ก็เห็น**กายอรูปพรหมละเอียด**

ใจกายอรูปพรหมละเอียดหยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้
เป็นกายอรูปพรหมละเอียด ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนา
สติปัญญา หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัญญา
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ
หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่
กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ
ญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็น**กายธรรมรูปเหมือนพระปฏิมา**

เกตุดอกบัวตูม ใสเป็นกระจกส่องหน้า หน้าตักโตเล็กตามส่วน
หน้าตักเท่าไหน ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายก็โตเท่านั้น
กลมรอบตัวอยู่กลางกายธรรมกายนั้น ธรรมกายเป็นตัวพุทธรัตนะ
ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายเป็นธรรมรัตนะ

ใจพุทธรัตนะก็หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย
พอหยุดถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่
กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุด
อยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า
เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ
ญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า
ก็เห็น**ธรรมกายละเอียด**โตกว่าธรรมกายที่เห็นแล้วนั้น ๕ เท่า

ใจธรรมกายละเอียดก็หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็น
ธรรมกายละเอียด ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน
ขยายส่วนโตหนักขึ้นไป ใจก็หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธัมมานุปัสสนา
สติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า
เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา
หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่
กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่
กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็น**กายธรรมพระโสดา**
หน้าตัก ๕ วา สูง ๕ วา เกตุดอกบัวตูมใสหนักขึ้น

ใจกายพระโสดาก็หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระโสดา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็นกายธรรมพระโสดาละเอียดอยู่ในกลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ของพระโสดานั้นหน้าตัก ๕ วา

ใจของกายพระโสดาละเอียดหยุดนิ่งอยู่ที่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระโสดาละเอียด ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็นกายพระสกทาคา หน้าตัก ๑๐ วา สูง ๑๐ วา เกตุดอกบัวตูม ไสหนักขึ้น

ใจของกายพระสกทาคาก็หยุดอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้
เป็นกายพระสกทาคา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนา
สติปัญญา หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัญญา ถูกส่วนเข้า
เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่
กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า
เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ
ถูกส่วนเข้า ก็เห็นกายพระสกทาคาละเอียด หน้าตัก ๑๐ วา
สูง ๑๐ วา เกตุดอกบัวตูม ไสหนักขึ้น

ใจของกายพระสกทาคาละเอียดหยุดอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้
เป็นกายพระสกทาคาละเอียด ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนา
สติปัญญา หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัญญา ถูกส่วนเข้า
เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่
กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า
เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ
ถูกส่วนเข้า ก็เห็นกายพระอนาคา หน้าตัก ๑๕ วา สูง ๑๕ วา
เกตุดอกบัวตูม ไสหนักขึ้น

ใจของกายพระอนาคาก็หยุดนิ่งอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้
เป็นกายพระอนาคา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน
หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล
หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลาง
ดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า
เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ
ถูกส่วนเข้า ก็เห็นกายพระอนาคาละเอียด หน้าตัก ๑๕ วา
สูง ๑๕ วา เกตุดอกบัวตูม ไสหนักขึ้น

ใจของกายพระอนาคาละเอียดก็หยุดอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่
ทำให้เป็นกายพระอนาคาละเอียด ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมา
นุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวง
สมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา หยุดอยู่
กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ
ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ
ญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า ก็เห็นกายพระอรหันต์หน้าตัก ๒๐ วา
สูง ๒๐ วา เกตุดอกบัวตูม ดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอรหันต์ก็ ๒๐ วา
กลมรอบตัว

ใจของพระอรหันต์ก็หยุดอยู่ที่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอรหันต์ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้า เห็นดวงศีล วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้า เห็นดวงสมาธิ วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงปัญญา วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติ วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัวเหมือนกัน หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้า เห็นกายพระอรหันต์ละเอียด สวยงามมาก นี่เป็นกายที่ ๑๘ เมื่อถึงพระอรหันต์นี้แล้ว หลุดกิเลสหมด ไม่มีกิเลสเลย เสรีจกใจในพระพุทธศาสนาทั้งสมถวิปัสสนาตลอด

ตั้งแต่กายมนุษย์ถึงกายอรุปรพรมละเอียด แค่นั้นเรียกว่า **ขั้นสมถะ**

ตั้งแต่กายธรรมโคตรภูทั้งหยาบทั้งละเอียด จนกระทั่งถึงกายพระอรหันต์ทั้งหยาบทั้งละเอียดนี้ เป็น**ขั้นวิปัสสนา**ทั้งนั้น

ที่เรามาเรียนสมถวิปัสสนาวันนี้ ต้องเดินแนวนี้ ผิดแนวนี้ไม่ได้ และก็ต้องเป็นอย่างนี้ ผิดอย่างนี้ไปไม่ได้ ผิดอย่างนี้ไปก็เลอะเหลว ต้องถูกแนวนี้

พระเดชพระคุณพระเทพญาณมงคล วิ. (เสริมชัย ชยมงคล) ได้สรุปการเจริญภาวนา^{๓๒} ที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อดอกน้ำพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้สอนไว้ว่า

อาการที่ใจหยุดในหยุดกลางของหยุด เข้าถึงดวงที่ใสละเอียด เป็นเครื่องกลั่นกรองกาย-วาจา-ใจ ที่ละเอียดประณีต บริสุทธิ์ผ่องใส ด้วยศีลบริสุทธิ์ เพราะใจที่บริสุทธิ์ผ่องใส ด้วยเจตนากรรมบริสุทธิ์ เป็นสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็น “สี่วิสุทธิ” คือ ความหมดจดแห่งศีล และด้วยใจบริสุทธิ์ เพราะสงบและตั้งมั่น เป็น “เอกัคคตา” ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ ปิติ สุข และเอกัคคตา อันเป็นเบื้องต้นของปฐมฌานขึ้นไป จิตใจถึงความบริสุทธิ์ผ่องใส จากนิรวรูปกิเลส เป็น “จิตตวิสุทธิ” คือ ความหมดจดแห่งจิต เป็นบาทฐานให้วิปัสสนาเกิดและเจริญขึ้น และเป็นทางแห่ง “วิปัสสนาปัญญา” ให้เป็นความหมดจดแห่งปัญญา เริ่มตั้งแต่ “ทวิวิสุทธิ” คือ ความหมดจดแห่งความเห็น ได้แก่ ความเห็นแจ้งในพระไตรลักษณ์ กล่าวคือ เห็นสภาวะของนามรูปตามที่เป็นจริงว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้ หลวงพ่อดอกน้ำเรียกว่า ดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา อันนำไปสู่วิมุตติ หลุดพ้นจากกิเลสหยาบของมนุษย์ ได้แก่ อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฎฐิ และวิมุตติญาณทัสสนะ ซึ่งสามารถจะปฏิบัติภาวนาเข้าถึงได้ เป็นดวงที่ใสละเอียดที่สุด

^{๓๒}พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล) (๒๕๕๔) สมถวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ถึงธรรมกาย และพระนิพพานของพระพุทธเจ้า พิมพ์ครั้งที่ ๔ นครปฐม บริษัท เพชรเกษมพริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด

พอใจหยุดนิ่งกลางของกลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะนั้น ถูกส่วนเข้า ศูนย์กลางขยายว่างออกไป ก็จะปรากฏ “กายมนุษย์ละเอียด” หน้าตาเหมือนผู้ปฏิบัติทุกประการ แต่โปร่งใส สวยงาม ละเอียด ประณีตกว่ากายเนื้อ อยู่ในท่าขัดสมาธิ หันหน้าไปทางเดียวกันกับผู้ปฏิบัติเอง นั่งอยู่บนองค์มาน (เหมือนแผ่นกระจกกลมใส หนาประมาณ ๑ ฝ่ามือ) ขณะที่ใจเป็นสมาธิตั้งมั่นและประกอบด้วย วิตก วิจารณ์ ปิติ สุข และเอกัคคตา เป็นเบื้องต้นของปฐมฌานขึ้นไป

เห็นกายมนุษย์ละเอียดนั้นแล้ว ให้ดับหายเข้าไปหาละเอียด เป็นกายมนุษย์ละเอียด ให้ใจของกายมนุษย์ละเอียดหยุดนิ่ง กลางของกลางดวง กลางของกลางกายมนุษย์ละเอียดนั้นอีกต่อไป ให้ใสละเอียดสุดละเอียด ก็จะถึงความบริสุทธิ์กาย วาจา ใจ และ ปัญญา เป็นดวงใสสว่างยิ่งๆ ขึ้นไป นี่เป็นการเจริญจิตตภาวนา ทำให้เข้าถึง และให้ได้ทั้งรู้-ทั้งเห็น และทั้งเป็นกายในกายที่บริสุทธิ์ (ทั้งกายและดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย) ให้รู้สึกเวทนาในเวทนา ที่เป็นสุขเวทนา (กว่ากายมนุษย์หายซึ่งเป็น ฌ ภายนอก) ให้ทั้งรู้และทั้งเห็นจิตในจิตที่บริสุทธิ์ผ่องใสจากกิเลสหาย คือ อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฎฐิ (บริสุทธิ์กว่าจิตของกายมนุษย์หาย ซึ่งเป็น ฌ ภายนอก) และให้ได้ทั้งรู้-ทั้งเห็นธรรมในธรรม ว่าเป็น แต่บุญกุศล ด้วยทานกุศล ศีลกุศล และภาวนากุศล (ในระดับ มนุษยธรรม)

เมื่อใจกายมนุษย์ละเอียดเจริญจิตตภาวนาหยุดในหยุด กลางของหยุด กลางของกลางดวงศีล-สมาธิ-ปัญญา-วิมุตติ-วิมุตติญาณทัสสนะต่อไป จนใสละเอียดทั้งดวงทั้งกาย และองค์มานแล้ว ถูกส่วนเข้า ศูนย์กลางก็จะขยายว่างออกไป ก็จะปรากฏกายทิพย์หยาบ และกายทิพย์ละเอียด อันเป็นกายในกายที่ใสบริสุทธิ์ต่อๆ ไป โตใหญ่ มีรัศมีสว่าง สวยงาม ละเอียดประณีตกว่ากายมนุษย์ ประกอบด้วยเวทนาในเวทนาที่เป็นสุขเวทนา จิตในจิตที่บริสุทธิ์ ผ่องใส และธรรมในธรรมอันเป็นบุญกุศลในระดับ “เทวธรรม” ด้วยศีล-สมาธิ-ปัญญา และประกอบด้วยหิริโอตตัปปะ มีความละเอียด และเกรงกลัวต่อการทำบาปอกุศล เพราะสามารถรู้-เห็นผลบุญกุศล หรือบาปอกุศลปรุงแต่ง คือเห็นสวรรค์-นรกได้ ยิ่งกว่าสายตาเนื้อมนุษย์จะสามารถรู้เห็นได้

แล้วให้กายทิพย์ละเอียดเจริญจิตตภาวนาต่อไปแบบเดียวกัน ก็จะเข้าถึง ได้ทั้งรู้-ทั้งเห็น และทั้งเป็นกายรูปพรหมหยาบ-รูปพรหมละเอียด กายอรุปรหมหยาบ-อรุปรหมละเอียด อันเป็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ต่อๆ ไป ที่บริสุทธิ์ผ่องใส โตใหญ่ มีรัศมีสว่างและสวยงาม ละเอียดประณีตยิ่งกว่ากันไปตามลำดับ จนสุดละเอียดก็จะได้เข้าถึง รู้-เห็น และเป็นธรรมกาย อันเป็นคุณธรรมที่บริสุทธิ์ยิ่งกว่าคุณธรรมของกายในภพ ๓

การเจริญวิปัสสนากาวนา

เมื่อเจริญ “อนุปัสสนา” ได้แก่ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนา
นุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และธัมมานุปัสสนา
สติปัฏฐาน เข้าถึงกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมใน
ธรรม ทีละเอียดเข้าไปจนสุดละเอียดของธรรมในภพ ๓ คือ กามภพ
รูปภพ และอรุภพแล้ว ให้ใจของอรุพพรหมละเอียดเจริญกาวนา
หยุดในหยุด กลางของหยุดต่อไป จนปล่อยวางเบญจขันธ์ของกายใน
ภพ ๓ นี้ได้ ก็จะปรากฏกายธรรม ให้ผู้ปฏิบัติกาวนานั้นดับหายบไป
หาละเอียด ได้เข้าถึง และได้ทั้งรู้-ทั้งเห็น และทั้งเป็น “ธรรมกาย”
ที่ละเอียดเข้าไปเพียงไร ก็สามารถยกสังขารธรรม (อุปาทินนกะ
สังขารและอนุปาทินนกะสังขาร) ขึ้นพิจารณา ให้เห็นแจ้งสภาวะ
ของสังขารธรรมทั้งหลายด้วยปัญญาว่า เป็นสภาพไม่เที่ยง (อนิจจัง)
เป็นทุกข์ (ทุกขัง) และเป็นสภาพมีไช้ตน (อนตตา) โดยเจริญวิปัสสนา
ผ่านทิวฐิวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ
ถึงปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ อยู่那儿 “วิปัสสนาปัญญา” อันเป็น
โลกียปัญญา กล่าวคือเป็นปัญญาอันสัมปยุตด้วยโลกียมรรค
ย่อมเกิดและเจริญขึ้น แล้วเจริญโคตรญาณอันเป็นบาทฐาน
นำไปสู่การเจริญ “โลกุตตรปัญญา” คือปัญญาอันสัมปยุตด้วย
โลกุตตรมรรค ได้แก่ มรรคญาณ คือญาณในอริยมรรค ๘ ได้แก่
โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค
ชื่อว่า “ญาณทัสสนวิสุทธิ”

วิปัสสนาต่อจากปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิตี ผู้เจริญภาวนาย่อมกำหนดรู้ “วิปัสสนูปกิเลส” อันอาจเกิดขึ้น ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ แล้วดำเนินวิปัสสนาญาณ ๙ (ตั้งแต่อุท্থัพพยญาณ ถึงอนุโลมญาณ หรือสังขานุโลมิกญาณ คือปรีชาญาณอันสมควรกำหนดรู้อรียสัจ ๔)

เฉพาะผู้ปฏิบัติสมถวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ได้ถึง “ธรรมกาย” ย่อมได้ “โคตรภูญาณ” โดยไม่ต้องผ่านวิปัสสนูปกิเลส ผู้ปฏิบัติย่อมอาศัยโคตรภูญาณของธรรมกายที่สุดละเอียด ที่ได้เข้าถึงและยึดหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์ มรรคจิตและมรรคปัญญา ย่อมเกิดและเจริญขึ้น โดยการพิจารณาอรียสัจ ๔ ในกายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม และกายอรูปพรหม ให้เห็นแจ้งโดยญาณ ๓ (สังขญาณ กิจจญาณ และกตญาณ) มีอาการ ๑๒ นี้ชื่อว่า “ญาณทัสสนวิสุทธิตี” คือความหมดจดแห่งปัญญาอันได้ทั้งรู้และทั้งเห็นอรียสัจ ๔ ทั้งรู้และทั้งเห็นสภาวะของสังขารธรรมทั้งปวง และวิสังขารธรรม คือพระนิพพาน ตามที่เป็นจริง เป็น “โลกุตตรปัญญา” โดยแท้ เพราะเป็นปัญญาอันสัมปยุตด้วยโลกุตตรมรรค (โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค อรหัตตมรรค)

ในทางปฏิบัติ **ธรรมกายมรรค** (พระโสดาปัตติมรรค พระสกทาคามีมรรค พระอนาคามีมรรค และพระอรหัตตมรรค) **ย่อมปรากฏขึ้น** **ปหาน (ละ) สังโยชน์ได้แล้วตกศูนย์** ในขณะจิตนั้น **ธรรมกาย** **ผลก็ปรากฏขึ้นใสแจ่ม มีรัศมีสว่าง เข้าผลสมาบัติ** และ**ย่อมมี** **ญาณหยั่งรู้** (โดยพิจารณาปัจจุเวกขณะ) **มรรค ผล นิพพาน** ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

อนึ่ง ถ้าผู้เจริญภาวนานั้นได้บรรลุมรรคผลที่ต่ำกว่าพระอรหัตตผล ยังจัดเป็น**เสขบุคคล**อยู่ **ย่อมพิจารณารู้-เห็นกิเลสที่ละได้** และ**กิเลสที่ยังเหลืออยู่อีกด้วย** แต่ถ้าได้บรรลุพระอรหัตตผล เป็น**อเสขบุคคล**แล้ว ก็ไม่ต้องพิจารณากิเลสที่เหลือ เพราะ**ย่อมมี** **ญาณหยั่งรู้ว่าสิ้นอาสวะกิเลสโดยเด็ดขาดแล้ว**

ธรรมอันเป็นรากเหง้า เป็นเหตุเกิด/เจริญขึ้น และตั้งอยู่แห่งวิปัสสนา ๒ ประการ คือ **สีลวิสุทธิ** และ**จิตตวิสุทธิ** กับ**วิสุทธิ ๕** อันเป็น **ตัววิปัสสนา** รวมเป็น**วิสุทธิ ๗** เป็น**เหมือนรล ๗** **ผลัด นำผู้** **เจริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน/ภาวนา** ไปให้ถึง**มรรค ผล นิพพาน** ด้วย**ประการ**ฉะนี้

ภาคผนวก

วิชา

วิชา คือ ความรู้วิเศษ หรือความสามารถพิเศษ เป็นเครื่องมือช่วยให้การศึกษาสัมมาปฏิบัติได้ผลดีมีประสิทธิภาพสูง ทำให้เห็นแจ้ง-รู้แจ้งสภาวะธรรมและสังขารธรรมที่เป็นจริง ได้อย่างถูกต้อง และช่วยในการกำจัดกิเลสเหตุแห่งทุกข์ จนสามารถบรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นพระอรหันต์ซึ่งฉาตได้ในที่สุด สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงวิชาไว้ ๓ ประการบ้าง ๘ ประการบ้าง ดังนี้

๑. วิชา ๓^{๕๓} ได้แก่

- ๑) **ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ** คือ ญาณเป็นเหตุระลึกขันธ์ที่เคยอาศัยอยู่ในอดีตชาติได้
- ๒) **จตุตปตญาณ** คือ ญาณกำหนดรู้จุดและอุบัติ คือ เห็นการเวียนว่ายตายเกิด ของสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นไปตามกรรม เรียกอีกอย่างว่า **ทิพพจักขุญาณ**
- ๓) **อาสวักขยญาณ** คือ ญาณหยั่งรู้ธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย หรือญาณที่ทำให้อาสวะให้หมดสิ้นไป

---

^{๕๓}วินัยปิฎก มหาวีถังค์ (วิ.มทา.๑/๓)

๒. วิชา ส^{๕๔} ได้แก่

๑) **วิปัสสนาญาณ** คือ ญาณที่เป็นวิปัสสนา หรือปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขารคือนามรูปโดยเป็นไปตามอำนาจไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนตตา) มี ๙ ลำดับ คือ ๑.อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ (ญาณตามเห็นความเกิดและดับของเบญจขันธ์) ๒.กังคานุปัสสนาญาณ (ญาณตามเห็นความสลายของสังขารมีเบญจขันธ์เป็นต้น) ๓.ภยตูปัญฐานญาณ (ญาณมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว) ๔.อาทีนวานุปัสสนาญาณ (ญาณคำนึงเห็นโทษของสังขาร) ๕.นิพพิทานุปัสสนาญาณ (ญาณคำนึงเห็นความเบื่อหน่ายในสังขาร) ๖.มูญจิตุกัมมตญาณ (ญาณคำนึงด้วยใครจะพ้นไปจากสังขาร) ๗.ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ (ญาณคำนึงพิจารณาหาทางที่ปลดปล่อยไปจากสังขาร) ๘.สังขารุเปกขาญาณ (ญาณเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร) และ ๙.สัจจานุโลมิกญาณ หรือ อนุโลมญาณ (ญาณเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้อริยสัจ)

๒) **มโนมยิทธิ** คือ ฤทธิ์สำเร็จด้วยใจ เช่น สามารถเนรมิตกายได้หลายๆ กาย เป็นต้น

๓) **อิทธิวิธี** คือ แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้

^{๕๔} สามัญญผลสูตร ที่มณิกาย สีสันธรรม (ที.สี.๙/๑๓๑-๑๓๘)

๔) ทิพพโสต คือ หูทิพย์

๕) เจโตปริยญาณ คือ ญาณกำหนดใจผู้อื่นได้

๖) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ระลึกชาติได้

๗) ทิพพจักขุ คือ ตาทิพย์

๘) อาสวักขยญาณ คือ ญาณทำให้อาสวะสิ้นไป

ตั้งแต่ทิพวิธี ถึงอาสวักขยญาณ วิชชาทั้ง ๖ นี้ เป็นอภิญญา ๖ ด้วย

สังโยชน์

สังโยชน์^{๕๕} คือ กิเลสเครื่องผูกมัดสัตว์ไว้ในวัฏฏทุกข์ มี ๑๐ อย่าง ได้แก่

๑) สักกายทิฏฐิ คือ ความเห็นว่าเป็นตัวตน เช่น เห็นรูป เวทนา วิญญาณ เป็นตัวตน เป็นต้น

๒) วิจิกิจฉา คือ ความสงสัย ความลังเลไม่แน่ใจ

๓) สีลพทปรามาส คือ ความถือมั่นศีลวัตร สักว่าทำตามกันอย่างมงาย โดยเห็นว่าจะบรรลุฤทธิ์ได้ด้วยศีลและวัตรนั้น

---

^{๕๕} อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต (อง.ทสก.๒๔/๑๓) , อภิธรรมปิฎก วิกังคี (อภิ.วิ.๓๕/๙๗๖-๙๗๗)

๔) **กามฉันทะ** คือ ความพอใจยึดติดในกามคุณ หรือ**กามราคะ** คือ ความกำหนัดในกามคุณ

๕) **พยาบาท** คือ ความผูกใจโกรธ หรือ**ปฏิฆะ** คือ ความกระทบกระทั่งใจหงุดหงิดขัดเคือง

สังโยชน์ ๕ อย่างนี้ เป็น**โอรัมภาคิยสังโยชน์** คือ สังโยชน์เบื้องต่ำ

๖) **รูปราคะ** คือ ความติดใจในอารมณ์ของรูปฌานหรือรูปธรรมอันประณีต

๗) **อรูปราคะ** คือ ความติดใจในอารมณ์ของอรูปฌานหรืออรูปธรรม

๘) **มานะ** คือ ความถือตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่

๙) **อุทธัจจะ** คือ ความฟุ้งซ่าน

๑๐) **อวิชชา** คือ ความไม่รู้จริง ความหลง ได้แก่ ไม่รู้อริยสัจ ๔ ไม่รู้ปฏิจาสมุปบาท ไม่รู้อดีต ไม่รู้อนาคต และไม่รู้ทั้งอดีตทั้งอนาคต^{๔๖}

สังโยชน์ ๕ อย่างนี้ เป็น**อุทธัมภาคิยสังโยชน์** คือ สังโยชน์เบื้องสูง

---

^{๔๖}อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี (อภิ.ส.๓๔/๖๙๑)

รายชื่อผู้ทำบุญหนังสือธรรมชุด “สัมมาปฏิบัติ”

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)		
พระเทพญาณมงคล (เสริมชัย ชยมงคล)	๒,๐๐๐	บาท
พระมหาศักดิ์ภู สุ่มโน	๕,๐๐๐	บาท
พระมหาชินภัทร ฉินฺนาลโย	๓,๑๕๐	บาท
พระครูปลัดพงศ์พันธ์ โคว์บุญญะราศีฟ	๑,๕๐๐	บาท
พระพิสิษฐ์ สิริสาโร	๑,๕๐๐	บาท
พระบรรจง สุทธิสทโร	๑,๕๐๐	บาท
พระวิชัย วิชโย	๕๐๐	บาท
พระธนกฤต กระจ่าง	๕๐๐	บาท
พระมหานិพัฒน์ จีรวฑฒโน	๒๐๐	บาท
JEFF CHEW	๓๐,๐๐๐	บาท
คุณรุ่งวิทย์ สวนทวี และครอบครัว	๑๕,๐๐๐	บาท
อาจารย์ธนัช-คุณอมฤต อินทร์จันทร์	๑๕,๐๐๐	บาท
คุณวัฒนา อุดมภักดีพงศ์ และครอบครัว	๑๐,๐๐๐	บาท
คุณณัฐฐลีณ สิริธนาสุภรัตน์ และญาติมิตร	๘,๘๐๐	บาท
คุณมนตรี เมืองนก	๕,๒๐๐	บาท
คุณภัคกร ภรารัตน์วัฒน์-คุณรัชชิวรรณ ทองเลิศ และครอบครัว	๕,๐๐๐	บาท
คุณปัทมาภรณ์ สันติวิจิตร	๕,๐๐๐	บาท
คุณโชคชัย กิตติญาณปัญญา	๕,๐๐๐	บาท
คุณอนุสรรา ธีระกุลพิสุทธิ	๕,๐๐๐	บาท
คุณกัลยารัตน์ สันติวิจิตร	๕,๐๐๐	บาท
คุณแม่กวี-คุณสมเกียรติ เพียรหาทรัพย์	๓,๐๐๐	บาท
คุณกฤต ธนาภพธรรม	๓,๐๐๐	บาท
คุณโฆสิต รัตนโสภณ	๓,๐๐๐	บาท
คุณภัทรวีภาภรณ์ แอสกิ้นส์	๓,๐๐๐	บาท
คุณสมภพ เหล่าสัจจะ	๓,๐๐๐	บาท

คุณอุดม-คุณสุดา ตรีชั้น	๓,๐๐๐	บาท
คุณภัคกร-คุณปริญา เมืองนิล และครอบครัว	๒,๐๐๐	บาท
คุณกรรณยา ช้างสุวรรณ และลูกหลาน	๒,๐๐๐	บาท
คุณปราณี สหเจริญ และครอบครัว	๒,๐๐๐	บาท
คุณชาญชัย แซ่แต้	๒,๐๐๐	บาท
พ.อ.พินิตกมล-คุณฉวีวรรณ-คุณมณี พูลสวัสดิ์ และครอบครัว	๑,๖๐๐	บาท
คุณวุฒิชัย พานิชย์	๑,๕๐๐	บาท
คุณสนธิ์-คุณตุ้ม ศิริธรรมเชิดชู และลูกหลาน	๑,๕๐๐	บาท
คุณคมลันต์ สระทองลอย-คุณชญาสิทธิ์ ปานาลาด และครอบครัว	๑,๕๐๐	บาท
คุณคุณฎี รัตนโสภณ	๑,๐๐๐	บาท
คุณฐานิตา ดอกไม้เงิน	๑,๐๐๐	บาท
คุณสุนีย์ วงษ์น้อย และญาติมิตร	๑,๐๐๐	บาท
คุณพ่อคู่เสียง และครอบครัวธามฐานัส	๑,๐๐๐	บาท
คุณฉัตรชัย สุวรรณโรจน์ และครอบครัว	๑,๐๐๐	บาท
คุณศิริพร วิเชียรชัย	๑,๐๐๐	บาท
คุณนฤมล ลังฆวัตร และครอบครัว	๑,๐๐๐	บาท
คุณสมภพ ยิ้มศรีเจริญกิจ และครอบครัว	๑,๐๐๐	บาท
คุณอัญชลี สาระบรรจง	๑,๐๐๐	บาท
คุณสมชาย เทียมบุญประเสริฐ	๑,๐๐๐	บาท
คุณวีระ เนตยกุล	๑,๐๐๐	บาท
คุณเพลินจันทร์ จันทะบุตร	๑,๐๐๐	บาท
กลุ่มบุญญาทิพย์	๑,๐๐๐	บาท
คุณพัศณ์ศกณ-คุณพลัญญ์ โยธินธรรมธร และครอบครัว	๑,๐๐๐	บาท
สหายเกื้อกุล	๑,๐๐๐	บาท
คุณสุจันทร์ญา พากค์พานิษฐ์กุล	๑,๐๐๐	บาท
คุณเกษภาพร ชูช่วยสุวรรณ, คุณพัชรชิตา พิธิฐวดีกุล, ด.ช.ณเสฏฐ์ พิธิฐวดีกุล และครอบครัว บจก.การ์นต์ี ควอลิตี้, บจก.การ์นต์ี สูดโปรด, บจก.เลิศสะแมนแดน	๑,๐๐๐	บาท

คุณวิภาวี สุทธิวัฒนพันธ์	๑,๐๐๐	บาท
คุณสรายุทธ-ด.ญ.ณชารัศมี เสี่ยมวงศ์	๑,๐๐๐	บาท
คุณทัตติยา รัตรังวานวงศ์	๑,๐๐๐	บาท
คุณสุชานันท์ กุศลมนโหม้ย	๑,๐๐๐	บาท
คุณศศิรินทร์ พรหมศิริ	๑,๐๐๐	บาท
คุณนพรัตน์ รุ่งอุทัยศิริ	๑,๐๐๐	บาท
คุณกิตติวัชร พงษ์ประภาชิน, คุณจุฑาภรณ์ ลินชัยวนิชกุล, คุณรุ่งโรจน์-คุณพงศ์กรณ์-คุณไพลิน พงษ์ประภาชิน	๑,๐๐๐	บาท
คุณธนกฤต เหล่าสังจะ	๖๐๐	บาท
คุณสุดเสงี่ยม เพ็ชรกุล	๕๐๐	บาท
คุณณัฐทิศา พัชรกุลเขมศิริ-คุณดลชา เปรมปราณี	๕๐๐	บาท
คุณพงศ์กรณ์ พงษ์ประภาชิน และครอบครัว	๕๐๐	บาท
คุณปราณี วิชัยกุล	๕๐๐	บาท
คุณสุภาค ตันติดุสิตา และครอบครัว	๕๐๐	บาท
คุณวาสนา ไศภิตวงนะ	๕๐๐	บาท
คุณอรจิรา โกลลโซติชโลธร	๕๐๐	บาท
คุณสุนิสา ศุภผล และครอบครัว	๕๐๐	บาท
คุณศศิประภา กระจ่าง	๕๐๐	บาท
คุณญาดา กระจ่าง	๕๐๐	บาท
คุณเบญญาภา กระจ่าง	๕๐๐	บาท
ร.ท.ฐานันดร คงด้วง	๕๐๐	บาท
คุณศุภกร อนันตผล	๕๐๐	บาท
คุณแม่รุ่งฟ้า-คุณชัชวาล ธรรมนาวรรณ, คุณตามีน-คุณยายอ้อย ตูนีม และคุณป้าโม้ย แซ่คู	๕๐๐	บาท
คุณศิริกาญจน์ ดอกไม้เงิน	๕๐๐	บาท
คุณนลินี-คุณพีรยสภ์ สมจินดา	๕๐๐	บาท
คุณกนิษฐา เทศประสงค์	๕๐๐	บาท
คุณสุรภา จิตตะรักษ์	๕๐๐	บาท

พินเอกเลปกร-คุณวรวรรณ ดิษฐ์แย้ม และครอบครัว	๕๐๐	บาท
คุณฉัตรบดินทร์ บดินทร์ภักดีกุล	๕๐๐	บาท
คุณมงคล วัฒนาเกียรติสร	๕๐๐	บาท
คุณฐิฎาภา ราวด์	๕๐๐	บาท
คุณวีรดา กุศลมน้อย	๕๐๐	บาท
คุณอรุณรักษ์ ชันเทศ	๕๐๐	บาท
คุณฉัตรชัย สุวรรณโรจน์	๕๐๐	บาท
คุณน้ำฝน อินทรพงษ์	๕๐๐	บาท
คุณพรวิวัฒน์ ไพบูลย์	๕๐๐	บาท
คุณเปรม แสงวิโรจน์พัฒน์	๕๐๐	บาท
คุณจักรวาล กู้สกุลไท	๕๐๐	บาท
คุณพรรณทิพา บริบูรณ์	๕๐๐	บาท
คุณพรพิชัย กิตติอภิญา	๕๐๐	บาท
คุณพรลพัทธ์ อรุณบงสกุล	๕๐๐	บาท
คุณสิริรัตน์ รัตนมธุวงศ์ และครอบครัว	๕๐๐	บาท
คุณทริกา วีรวงศ์ตระกูล	๔๐๐	บาท
คุณวลัยพร ธีรสกุล	๓๐๐	บาท
คุณอังสนา จรุงชัยคณาภิจ	๓๐๐	บาท
คุณณิชาญา งามประภาส	๓๐๐	บาท
คุณจิตร ธีรนนทพรสุข	๓๐๐	บาท
คุณพิศิษฐ์-คุณสินีรักษ์-คุณจักรพันธ์ ไรจน์ขจรศิริ	๓๐๐	บาท
คุณณัฐ-คุณอาทิตย์-ด.ญ.ชาลิสตา ไรจน์ขจรศิริ	๓๐๐	บาท
คุณสมเกียรติ-คุณอำไพพร-คุณวันวิสา วัฒนวิฑูพงษ์	๓๐๐	บาท
คุณนลินรัตน์ ไรจน์ขจรศิริ	๓๐๐	บาท
คุณนเรศ ทวีเกื้อกุล และครอบครัว	๓๐๐	บาท
คุณศุภโชค-คุณชายแสน-คุณธีรญา สิ้นธุญา	๓๐๐	บาท
จ.ส.อ.สิทธิชัย ก้าวพานิช, คุณพนาวรรณ สมบัติภิญโญ	๓๐๐	บาท
คุณอุบลรัตน์ เม่นสิน	๓๐๐	บาท

คุณศิรินทร์ญา-คุณฉัตรปกรณ์-ต.ญ.ศิณัฐญาณ สุภาษณ์ฉัตร	๓๐๐	บาท
คุณสมชัย รัตนจินดาวงษ์, คุณจันทร์ฉาย เพียงตา	๓๐๐	บาท
คุณทัศนัย ทองคต, คุณพิสมัย ศรีจันทร์ม่วง	๓๐๐	บาท
คุณสมใจ ไพบณีย์ และครอบครัว	๒๐๐	บาท
คุณพัชณี แดงสุภา	๒๐๐	บาท
คุณอังกูร อนันตบุรี	๒๐๐	บาท
คุณฉัตรกร เปี่ยมพร้อม	๒๐๐	บาท
คุณกิตติทัศน์ ไยมุง	๒๐๐	บาท
คุณนภมล-คุณพิมพ์พิชชา ศิริธรรมเชิดชู	๒๐๐	บาท
คุณฉัฐวีร์ โชคจักรจิรานนท์ และครอบครัว	๒๐๐	บาท
คุณพีระวัฒน์-คุณปณญดา คำัญญเอกมงคล	๒๐๐	บาท
คุณเตชิต-คุณภูวกร คำัญญเอกมงคล	๒๐๐	บาท
คุณกมลลักษณ์ เกียรติวิภาที่รัตนะ	๒๐๐	บาท
คุณศัตตัชช-คุณปรานต์ ลภัทธานันท์	๒๐๐	บาท
นพ.ธีรภาพ ลิวลักษณ์	๒๐๐	บาท
คุณอดิศร คุ่มไต้อยู่	๑๐๐	บาท
คุณวารภรณ์ อนุศาสนนันท์	๑๐๐	บาท
คุณไกรศักดิ์ ใจบุญ	๑๐๐	บาท
คุณกัญทิศา แก้วคำไสย์	๑๐๐	บาท
คุณทิพย์รดา จงสงวน	๑๐๐	บาท
คุณกมลพร ผลประเสริฐ	๑๐๐	บาท
คุณกฤษณ์ สกุลหลิม และครอบครัว	๑๐๐	บาท
ห้องโทรทัศน์ไตรศูลี	๑๐๐	บาท
คุณวัชระ ปัญญาธีระ และครอบครัว	๘๐	บาท